

Foto: Bernt Østhus

SPOR

Ingrid Jensvoll (red.)

SPOR: hva kan du se etter?

A forstå spor og spor tegn som å løse små gåter. Ofte må man følge sporet et stykke og sette sammen flere observasjoner for å forstå hvilket dyr det er. Fotspor, spisespor, skit og naturtype kan tilsammen hjelpe deg langt på vei.

Fotspor: Størrelse, form og gangart kan si noe om hvilket dyr det kan være. Hjortedyr har klover: Elgen har de største og rådyret de minste. Hos andre pattedyr kan man telle tåputer om sporavtrykket er tydelig avtegnet: Mårddyr har fem, mens hunde- og kattedyr har fire. I tillegg kan man se

på avtrykkets symmetri (a): hundedyr er symmetrisk, mens hare, katte- og mårddyr ikke er det. Dyrene benytter seg ofte av flere gangarter (b): sprang, gang, trav og galopp. Gangarten i seg selv er vanskelig å bruke til artsbestemmelse, så man må se det i sammenheng med sporstørrelse og skrittlengde.

Beitespor: Planteetere beiter ofte på busker og trær, og her kan høyden på beitesporene gi et tips. Om sporene er høyt oppe kan det være rein eller elg, er det nærmere bakken kan det være hare. I tillegg kan man se på snittflaten på kvister.

Haren kutter kvisten med et rent snitt, mens hjortedyr river av kvisten og etterlater en oppfliset snittflate. Dette er fordi hjortedyrene bare har fortenner i underkjeven.

Skit: Skit er et viktig spor tegn, og i sommerhalvåret er det det som er lettest å se. Her kan man langt på vei skille mellom rovdyr og planteetere ved å se på innholdet, mengden og fordøyelsesgraden. Næringsinnholdet i planter er forholdsvis lavt, så planteetere må spise mye. De produserer dermed store mengder med skit, hvor innholdet består stort

sett av finfordelt fiber. Rovdyr produserer forholdsvis mindre mengder skit enn planteetere, på grunn av den høye næringsverdien i byttedyrene. Skiten kan inneholde rester av pels og knokler, og den har oftest en pølseform som er tvinnert, med en spiss i den ene enden.

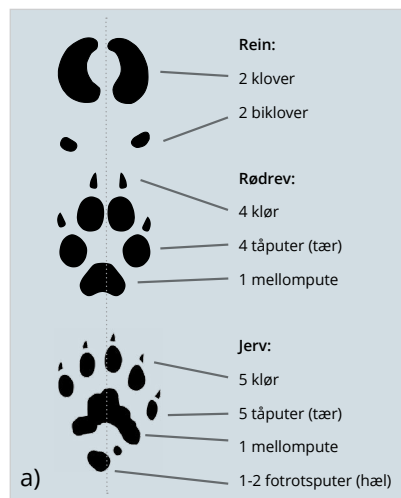
Naturtype: Hvor du ser sporene og spor tegnene er også viktig: er det i skogen, på fjellet, på et jorde, i fjæra eller i nærheten av vann? Noen dyr lever bare i noen naturtyper (f.eks. fjellrev og fjellrype), mens andre dyr fins nesten overalt (f.eks. hare og rødrev).

Feltguiden skiller mellom planteetere og rovdyr. Planteetere er markert med **orange**, og rovdyrene med **blå** skrift.

Artsnavnene står på fem språk, i denne rekkefølgen: Norsk - Nordsamisk - Kvensk - Engelsk - *Latin*

Vi har kun tatt med de pattedyrene som er vanligst i Nord-Norge. I tillegg har vi tatt med ryper, fordi de legger mange spor og spor tegn igjen etter seg. Heftet inneholder bare et utvalg av dyresporene og spor tegnene, og er ment som en introduksjon til sporing.

Lykke til!

a) **Sporlengden** måles uten klør og biklover.

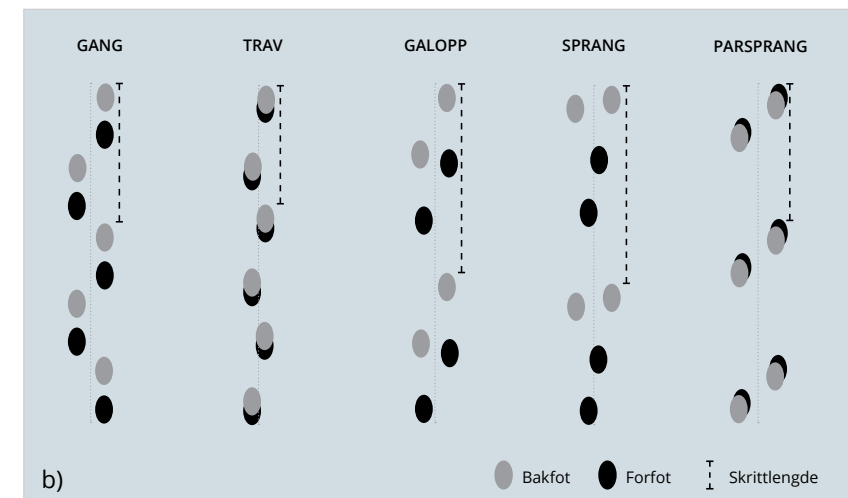
Symmetri kan undersøkes ved å trekke en linje på langs i sporet (stiplet linje): Rødrev har symmetriske spor, mens jerv ikke har det.

b) **Skrittlengden** måles mellom to avtrykk fra samme fot, fra tåspiss til tåspiss. Lang skrittlengde, betyr at dyret har gått eller løpt raskt.

Gangartene kan grovt sett deles i to grupper: gang/trav og sprang/galopp.

Gang- og travspor kjenntegnes med avtrykk fra annenhver for- og bakfot, bakfoten settes tett ved eller oppi forfotens avtrykk.

Galopp- og sprangspor kjenntegnes med avtrykk fra begge bakføttene foran eller i sporavtrykkene til forføttene.

Rådyr – Vuovderuoigu – Peura – Roedeer – *Capreolus capreolus*

Rådyret er Norges minste Hjordedyr. For hundre år siden var det bare noen små bestander i Østfold, men nå har rådyret spredt seg til hele landet. I Troms og Finnmark er det en flekkvis utbredelse i lavlandet. De foretrekker å leve i løv- og barskog, gjerne i nærheten av jordbruksområder.

Om sommeren spiser rådyr gress, urter og blader på busker og trær. Om høsten og vinteren spiser de lyng (spesielt blåbærlyng), knopper og kvister på busker og trær.

a) Klovene er små og spisse, og i dyp snø er fotavtrykkene små hull. I vintre med mye snø har rådyr problemer med å bevege seg og finne mat.

b) Det er bare hannen, råbukken, som har gevir. Den kan ha inntill tre tagger per horn. Bukken feller geviret mellom oktober og desember.

c) Rådyr lever alene eller i små familiegrupper. På bildet har to rådyr gått ved siden av hverandre i gang/trav, der bakfoten har blitt satt i forfotens avtrykk.

d) Rådyrskiten er små og svarte, enten avlange eller kuler, og er 1-1,5 cm lange. Om sommeren kan de være litt lysere eller løsere i konsistensen.

Bakfot

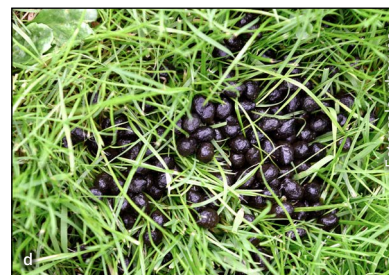
4-5,5 cm

Forfot

4-5 cm

Fakta om Rådyret

Alder: 2-8 år (opptil 17 år).

Vekt: 18-36 kg.

Størrelse: Skulderhøyde: 63-75 cm. Kroppslengde: 110-115 cm. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Om sommeren er pelsen rødbrun, mens om vinteren er den mer gråbrun. Rådyrkalven har lyse prikker på ryggen. Det er bare hannen som har gevir.

Formering: Parring i juli/ august med forsinket fosterutvikling (se s 32). Hunnen føder 2-3 unger på 1,5-2 kg i mai/ juni. Hunnen gjemmer bort kalvene og besøker dem kun i korte perioder for at de skal få melk. De er avhengig av morsmelk de første seks ukene.

Fiender: Mennesker (jakt), gaupe, ulv og bjørn. I tillegg kan kongeørn og rødrev ta kalver.

Navn: Hann: bukk, hunn: geit, unge: kje/ kalv.

Rein – Boazu – Poro – Reindeer – *Rangifer tarandus*

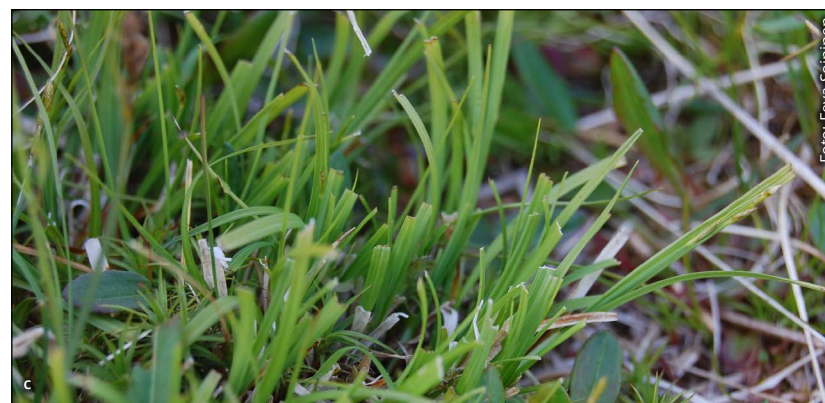
INorge har vi både villrein og tamrein. Villreinen lever på Svalbard og i fjellområdene sør for Trøndelag, mens tamreindrift foregår fra Hedemark og opp til Finnmark. Vinterbeitene til rein er ofte i områder med lite snø og mye lav, mens vår- og sommerbeitene er i områder med tidlig snøsmelting og god tilgang på frodige beiter.

Om sommeren spiser reinen en variert kost med friske blader, urter og gress. Vår og høst går den ut på myrene for å spise planter med saftige røtter, mens om vinteren leter den etter lav og grønne plantedeler under snøen.

a) Om vinteren spiser reinen forskjellig lavarter, lyng og andre eviggrønne vekster. Snøforholdene er avgjørende for om reinen greier å grave seg ned til beitet: snøfrie områder eller løssnø er best, mens skare og is gjør det vanskeligere.

b) Reinen kan spise både løv og nye skudd på vierbusker og dvergbjørk. Reinen mangler fortenner i overkjeven, slik som resten av hjortedyrene, og den river av skudd slik at kvistene blir frynsete.

c) Gress beitet på av rein. Nye, friske spirer av gress og urter er næringsrike, og nye spirer finner reinen der snøen akkurat har smeltet.

Rein – Boazu – Poro – Reindeer – Rangifer tarandus

d-e) Om vinteren er reinskiten formet som små, litt flatttrykte svarte kuler: ca 1,5 cm lange og 1 cm brede, gjerne med en liten spiss i den ene enden (d). Vår og høst er kulene mykere og klumper seg sammen i butte pølser (e).

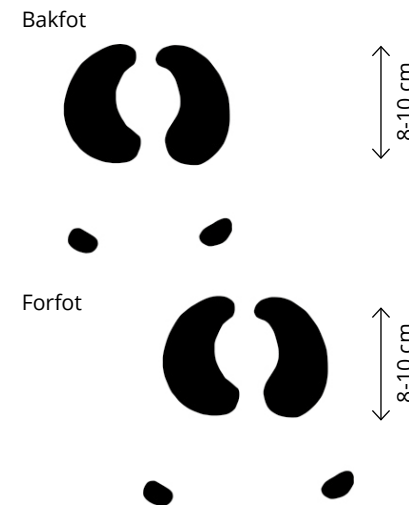
f) Reinen er det eneste hjortedyret hvor begge kjønn har gevir, men bukkene har betydelig større gevir enn simlene. Voksne bukker feller geviret i november/desember, mens simlene beholder det gjennom vinteren til etter kalvingen.

g) Fotsporet til reinen er rundt, klovene er brede med tett behåring. Dette virker som en liten truge og reinen trækker ikke så lett gjennom hard snø som de andre hjortedyrene.

h) Reinen er et flokkdyr og man ser oftest spor av flere dyr sammen.

i) På varme dager oppsøker reinen snøflekker for å kjøle seg ned og for å unngå insekter. Klimaendringer utgjør en trussel for reinen ved at is- og snøbreer smelter bort. I tillegg fører mildere vintre til mer nedising av reinens vinterbeiteområder.

j) Reinen følger ofte faste ruter, og mange av dem er brukt i uminnelige tider - noe som setter spor i landskapet.

Fakta om Reinen

Alder: 2-18 år.

Vekt: 40-150 kg.

Størrelse: Skulderhøyde: 90-120 cm
Kroppslengde: 185-220 cm, halen er 10-15 cm lang. Hannen er betydelig større enn hunnen.

Utseende: Om sommeren har reinen en gråbrun pels mens om vinteren er den lysere. Noen individer er nesten helt hvite. Begge kjønn har gevir (f).

Formering: De parrer seg i september/oktober. Simla er drektig i ca. 8 mnd og føder sjelden mer enn 1 kalv i mai/juni. Kalven veier mellom 3-8 kg når den fødes, og lever av melk fra moren den første måneden, men får melk helt frem til høsten.

Fiender: Menneker (jakt og slakt), brunbjørn, jerv, gaupe, ulv og kongeørn.

Navn: Hann: bukk, hunn: simle, unge: kalv.

Elg – Sarvva – Hirvi – Moose – *Alces alces*

Elgen er det største pattedyret på fastlandet i Nord-Europa og har kallenavnet *skogens konge*. I Norge er den nå utbredt over hele landet, og flere steder er det ikke uvanlig at elgen trekker mellom faste sommer- og vinterbeiter.

Om sommeren spiser elgen urter, gress, lyng og løv fra bl.a. bjørk og vier, mens om vinteren spiser den bark og unge kvister fra trærne (vanligst rogn, osp, furu, bjørk, selje og vier). Elgen foretrekker kvister på 3-9 mm i diameter, og kan knekke ned tykke stammer for å komme til kvistene.

a) Geviret er elgoksens statussymbol og elgkuene foretrekker hannene med de mest imponerende gevirene. Det er størst og har flest tagger når oxen er i 5-8 års alderen, så antall tagger er ikke identisk med elgens alder. Geviret faller som regel av i perioden desember-februar.

b) Et tydelig tegn på lang tids beite på vierbusker er «vierkoster». Dette kan skyldes flere arter: bl.a. elg, rype og hare.

c) Elgen gnager barken av trær som rogn, selje, vier, furu og gråor. Den gnager med framtennene i undermunnen, og stripen etter dette er lette å oppdage.

Elg – Sarvva – Hirvi – Moose – *Alces alces*

d- f) Elgen spiser mye hver dag: opptil 50 kg om sommeren og opptil 10 kg om vinteren, den produserer derfor mye skit. Elgskiten er lettest å kjenne igjen om vinteren, da lager den tørre kuler på 2-3 cm, både runde (d) og avlange (e). Det er en myte at formen på elgskiten kan si noe om kjønn. Om sommeren er skiten løsere, og klumper seg sammen til en grøtaktig konsistens – nesten som en kuruke (f).

g) Om våren er det en spesiell soppart som vokser der hvor elgen har tisset. Soppen heter elgbeger og er knallgul.

h) Skrittlengden i gangspor er 150-200 cm.

i) Spor av ku og kalv. Elgen er et klovdyr og man ser stort sett bare avtrykket av de to store klovene, biklovene lager kun avtrykk i løs snø eller når bakken er våt. Sporene er 12-16 cm og med biklovene kan det måle opp til 26 cm. Elgkua har litt mindre spor enn oksene. Spor etter årskalver er 8-11 cm om høsten.

j) Når elgen beveger seg raskt spriker klovene på forfoten. Her kan det tyde på at den har hatt en bjørn etter seg, for sporet til høyre er et bjørnespor!

k) Elgoksene lager brunstgroper som de tisser og ruller seg i. Dette er både for å markere seg overfor andre okser, og gjøre seg ekstra attraktive for elgkuene.

Foto: Karl-Otto Jacobsen

Foto: Rolf Nyström

Foto: Tore Solstad, SNO

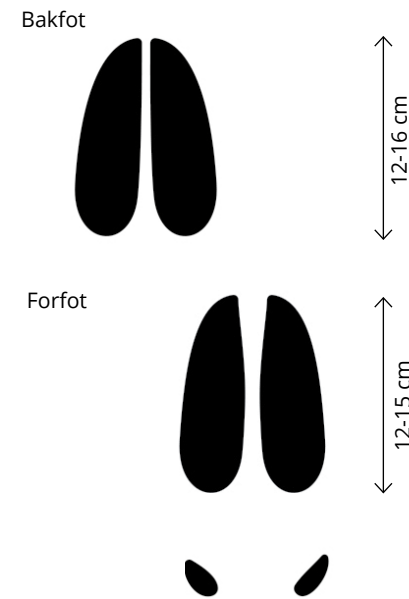

Foto: Ingrid lensvold

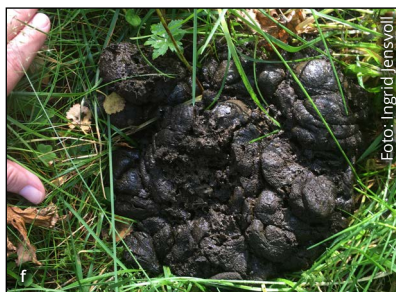

Foto: Ingrid lensvold

Foto: Ingrid lensvold

Foto: Rolf Ims

Foto: Ingrid lensvold

Fakta om Elgen

Alder: 2-15 år (opptil 30).

Vekt: 300-800 kg, Oksene kan bli opptil 800 kg mens kua kan bli opptil 400 kg.

Størrelse: Skulderhøyde: 150-220 cm. Kroppslengde: opptil 230-295 cm. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Gråbrun til svart, med lyse bein. Det er bare elgoksene som har gevir.

Formering: Brunst og parring i september/oktober. Elgkua er drektig i ca 8 måneder og føder 1-2 kalver i mai/juni. Kalven lever sammen med mora i 1 år.

Fiender: Brunbjørn, ulv og mennesker (jakt og påkjørsler).

Navn: Hann: okse, hunn: ku/kolle, unge: kalv.

Fjellrype – Giron – Kieruna – Rock ptarmigan – *Lagopus muta*

Lirype – Rievssat – Rieikko – Willow ptarmigan – *Lagopus lagopus*

Li- og fjellrype fins i fjellområder over hele landet, men der lirypa har leveområdene sine tett knyttet til vierkratt og bjørkeskog, er fjellrypa stort sett å finne på snaufjellet. I de delene av Finnmark hvor snaufjellet strekker seg helt ned til kysten, kan man finne fjellrype nesten helt ned til fjæresteinene.

Rypene har et variert kosthold de første månedene av livet. Når kyllingen er nyklekt spiser den mygg, larver og stankelbein sammen med harerug, knopper og blomster. Når kyllingen blir litt eldre spiser den stort sett det samme som voksne ryper: blader og skudd av urter og busker. Om vinteren er kostholdet til rypene ganske ensformig, de beiter stort sett kvister av bjørk og vier.

a) Rypene skifter fjærdrakt mellom vinter- og sommersesongene basert på endring i dagslyslengden.

b) Om vinteren er busker og trær ofte den eneste tilgjengelige maten som stikker opp fra snøen. Ett vanlig syn er derfor kraftige beitespor på vierbusker og kratt.

c) Rypene legger egg på bakken både ganske åpent eller i skjul av lyng og busker.

d) Rypene stoler på sin gode kamuflasje og ligger ofte helt i ro og trykker når det er fare på ferde, slik at de ikke blir oppdaget.

Fjellrype – Giron – Kieruna – Rock ptarmigan – *Lagopus muta*

Lirype – Rievssat – Rieikko – Willow ptarmigan – *Lagopus lagopus*

e) Om vinteren søker ryperne ly ved å «gå i dokk» om natten. De graver seg ned i snøen for å unngå lave temperaturer og sterk vind.

f) Rypeskiten er 2-3 cm lang og ca 0,5 cm i diameter. Man kan finne den enkeltvis eller i store hauger. Dersom man finner en stor haug, kan det vitne om at man har funnet en rypes faste soveplass eller dokk fra vinteren.

f, g, h) Rypas avføring påvirkes av hva den har spist. Om vinteren spiser den mye tørr kvist, og da inneholder skitten ofte store ufordøyde plantedeler (f). Om sommeren og høsten spiser rypa mye bær og urter, som påvirker fargen på skitten (g). Både vinter og sommer kan rypa også legge en flytende skit som stammer fra blindtarmen (h).

i) Spor etter en rype som har landet og lettet.

j) Ryper har fjærkledte tær, for å enkelt kunne bevege seg oppå snøen samt å holde på varmen. Det latinske navnet lagopus betyr harefoot.

k) Utpå senhøsten samler både li- og fjellrypa seg i større flokker, og ofte ser man da flere spor sammen. De siste tiårene har det vært en nedgang i rypebestandene. Klimaendringer, jakt og økende antall rovdyr og konkurrenter er sannsynlige årsaker til nedgangen.

Spor

Spor i dyp snø

Fakta om Lirype (L) og Fjellrype (F)

Alder: 1-5 år.

Vekt: L: 450-750 g, F: 350-600 g.

Størrelse: Vingspenn L: 55-66 cm, F: 54-60 cm. Kroppslengde L: 37-42 cm, F: 34-36 cm .

Utseende: L: Om sommeren rødbrun over og hvit under. F: Om sommeren grå til gråbrun over og hvit under. Begge er hvite om vinteren.

Formering: L: Legger 8-12 egg i mai/juni. F: 7-11 egg i juni. For begge artene er rugetiden 3 uker, og bare høna ruger. Hos lirype passer hannen (steggen) på kyllingene sammen med høna, mens dette normalt ikke skjer hos fjellrypa.

Fiender: Mennesker (jakt), rev, mår og rovfugl (spesielt jaktfalk og kongeørn) tar voksne ryper. Kråkefugl og røyskatt tar egg og kyllinger.

Hare – Njoammil – Jänis – Mountain hare – *Lepus timidus*

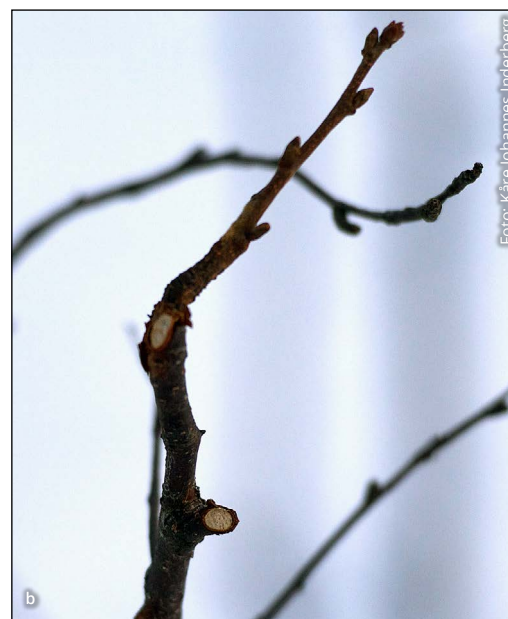

Haren fins over hele landet, fra fjæra til over tregrensen, og den er satt ut på flere av øyene langs kysten. Den trives i områder med variert vegetasjon, som den bruker både til mat og skjul.

Om våren og sommeren spiser haren gress og urter, men utover høsten går den over på lyng: blåbær-, tyttebær- og røsslyng. Om vinteren spiser haren skudd, bark og greiner fra trær og busker som stikker opp over snøen, bl.a. bjørk og vier.

a) Haren skifter farge mellom vinter og sommer. Vår og sommer er pelsen brunaktig, men om høsten skifter den til hvit vinterdrakt. Draktskiftet foregår ikke samtidig over hele landet, men avhenger av hvor lenge det bruker å være snø på levestedet. Vinterpelsen er en «kamouflasjedrakt» som vern mot rovdyr og rovfugler.

b) Haren har kraftige fortenner som passer godt til å skjære over kvister: bjørk 2-3 mm i diameter, selje 5-6 mm. Snittet er skrått og skjæreflaten jevn – nesten som om det var skåret med kniv. Haren kutter kvisten tvert av, før den spiser kvisten fra den innerste delen og utover.

Hare – Njoammil – Jänis – Mountain hare – *Lepus timidus*

c) Om vinteren spiser haren mat med lavt energiinnhold, og de må derfor spise mye. Det gjør at de produserer store mengder med skit – opp til 400 stk pr døgn. Hareskiten er rund og vedaktig om vinteren (ca 1,5-2 cm i diameter).

d) Bakpotene til haren er større enn forpotene. Tærne er ikke symetriske, slik som hos rev, og på undersiden har haren tett behåring.

e) Sprangsporet til haren er lett gjenkjennelig, med de to bakpotene ved siden av hverandre forrest og de to forpotene på skrå bakerst. Dersom haren beveger seg raskere kan sporene se ut som en rev som traver, så man bør studere størrelsen og symmetrien i sporet.

Spiser sin egen skit

Maten som haren spiser er veldig tungfordøyd. For å hente ut mest mulig næring fordøyer den derfor noe av maten to ganger. Den første gangen lager haren en myk avføring i blindtarmen, og når den kommer ut spiser den skiten for å fordøye den en gang til! Den andre gangen maten passerer tarmen, får haren i seg resten av næringsstoffene. Denne spesielle fordøyelsen kalles for koprofagi på fagspråket og er også vanlig hos gnagere.

Foto: Ingrid Jensvoll

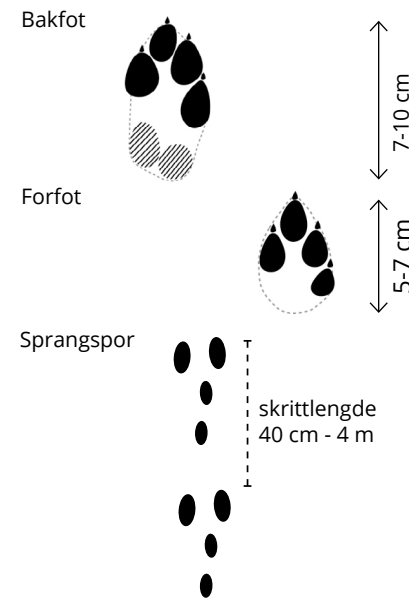
Foto: Ashild Ønvik Pedersen

Foto: Kristian Sivertsen, Statskog

Foto: Ingrid Jensvoll

Fakta om Haren

Alder: 1-4 år (opptil 8 år).

Vekt: 2-5 kg.

Størrelse: Kroppslengde 40-60 cm, hale 5-7 cm. Hannen er mindre enn hunnen.

Utseende: Brunaktig om sommeren og hvit om vinteren, med svarte ørespisser.

Formering: Parringstiden er fra mars til april. Hunnen går drektig i ca. 50 dager, og kan ha mellom ett og tre kull pr år. Antall unger i kullet variere fra 1-6. De veier ca. 90 gram ved fødselen og lever sammen med moren i en måned, etter det må de klare seg selv.

Fiender: Hare og hareunger er et viktig byttedyr for alle rovpattedyr og rovfugler, men rødreven er nok den viktigste fienden.

Ekorn – Oarri – Orava – Red squirrel – *Sciurus vulgaris*

Ekorn er utbredt i hele landet der det er barskog. De lever mye av livet sitt oppe i trærne. Der bygger de bol av kvister som føres innvendig av mose, gress og pels. Ekornet er dagaktivt og hviler i bolet om natten.

Ekornet er altetende og spiser gran- og furufrø, skudd på trærne, blomster, blader, bark, sopp, i tillegg til egg, fugleunger og insekter. Om høsten bruker de mye tid på å hamstre kongler, nøtter og sopp til vinteren.

a) Ekorn i vinterpels, vinterpelsen er gråere og tykkere enn sommerpelsen. Ekornet har skarpe klør og lange bevegelige tær som gjør den til en god klatrer.

b) Kongler er det vanligste sportegnet etter ekorn. For å få tak i frøene inne i konglen gnager den gjennom kongleskjellene. Smågnagere er også glad i kongler, og det kan være vanskelig å se forskjell på spisesporene. Men ekornet river og sliter mer i skjellene, så konglene ser litt mer frynsete ut når ekornet har spist.

c) Ekorn lager helst bol i bartrær, men kan også bruke hulrom i trær eller fuglekasser. De bruker bolet om natten og sover seg også igjennom kalde perioder om vinteren.

Ekorn – Oarri – Orava – Red squirrel – *Sciurus vulgaris*

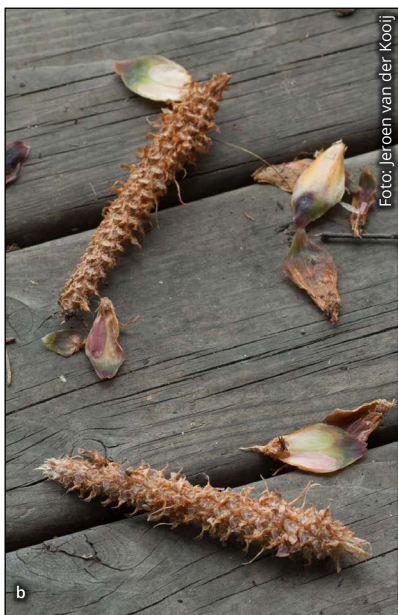

d) Ekorn i sommerdrakt. Den skifter pels to ganger i året: vår og høst. Halen og øreduskene skiftes bare en gang i året. Det latinske navnet *Sciurus* betyr «den som sitter i skyggen av sin egen hale».

e) Forføttene har fire tær mens bakføttene har fem tær. Bakfoten betydelig større enn forfoten.

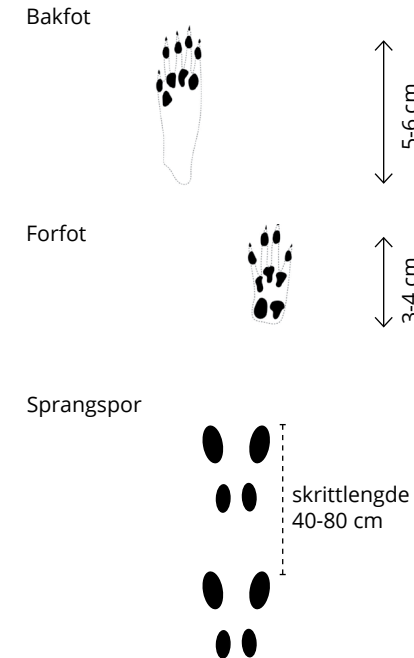
f) På bakken beveger ekornet seg alltid i sprang, det kan være mellom 40 og 80 cm mellom hver sporgruppe. I flukt kan skrittlengden komme opp i 130 cm. Ekornet beveger seg sjelden lenge på bakken, så sporene fører derfor ganske raskt til et tre.

g) I løs snø kan man ofte se slepespor etter bakføttene til ekornet.

Fortennene vokser hele livet

Ekornet er en gnager, og kan bruke fortennene til å gnage seg gjennom harde nøtter. Forsiden av tennene til gnagerne er dekket av en hard emalje, noe som gjør dem veldig skarpe. Tennene er utsatt for hard slitasje, og som en tilpasning til dette vokser de hele livet. Hos rotter, som også er en gnager, vokser fortennene 2,7 mm i uka.

Fakta om Ekornet

Alder: 1-5 år.

Vekt: 200-400 g.

Størrelse: Kroppslengde: 18-25 cm, halen er 15-20 cm.

Utseende: Om sommeren er pelsen rødbrun, mens vinterpelsen er gråere. Buken er hvit hele året. Lang buskete hale og øredusker.

Formering: Parring i februar/mars og hunnen går drektig i ca. 38 dager. Det er vanlig med kull på 3-6 unger, men om det er god mattilgang kan det være opptil 12. Ungene veier ca. 10 g når de er født og får melk av moren i ca. 2 mnd.

Fiender: Hovedsaklig mår og hønehauk.

Smågnagere

Smågnagere er en stor gruppe av arter, som er tallrike og vidt utbredt over nesten hele jordkloden. I Nord-Norge fins det 7 ganske vanlige arter.

De har mange viktige roller i naturen. Smågnagerne er viktige byttedyr for så å si alle rovdyr og rovfugl. I tillegg påvirker de plantesamfunn siden de alle er planteetere.

På grunn av et høyt stoffskifte, og fordi de lever av lite fordøyelig plantematerial, må de spise store mengder. Det fins derfor ofte rikelig med sportegn etter smågnagernes beiting. De ulike artene lever av forskjellige planter som gress og starr (markmusartene), blåbærlyng (gråsidemus), moser (lemen) og røtter (vånd og fjellmarkmus).

Derfor kan beitesporene fortelle hvilken art som har vært på ferde. Smågnagerne legger fra seg masse ekskrementer (skit). Skiten er såpass lik fra art til art at det er vanskelig å skille dem fra hverandre.

Om vinteren lever smågnagerne stort sett under snøen, og det er ikke så vanlig å se spor etter dem på snøoverflaten. Men når snøen smelter er det lett å finne sportegn etter smågnagerne i form av beitemerker, ganger de har hatt på bakken under snøen, bol og masse skit.

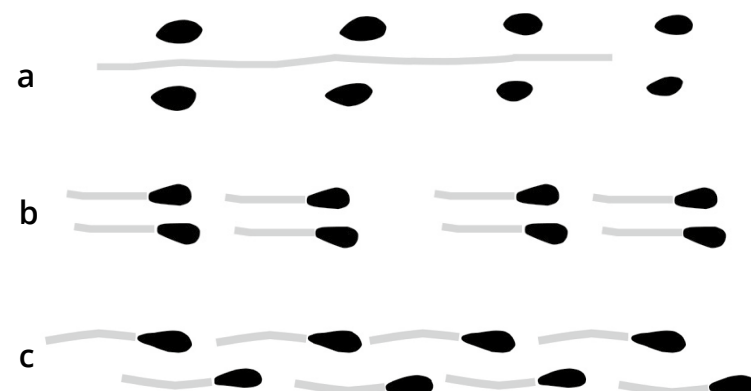
Smågnagerår

Mengden smågnagere variere mye mellom år. Noen år kan det vrimle med mus og lemen – noe som gir overflod av mat til alle rovdyrene

og rovfuglene som spiser dem, mens andre år er smågnagerne nesten helt borte. Dette kalles bestandssykluser, og toppene kommer hvert 3-5. år.

Smågnagere har en formidabel evne til formering. Lemen kan bli kjønnsmoden etter 2-3 uker. Den går drektig i 21 dager og kan få opptil 16 unger i et kull. Etter en stund stopper denne voldsomme veksten, og smågnagerbestanden minker før den igjen begynner å vokse mot neste topp noen år senere.

Hva som forårsaker bestands-syklusene er forskerne ikke helt sikre på. I dag er de gjeldende hypotesene at dette enten skyldes matmangel, påvirkning fra rovdyr, sykdom eller en kombinasjon av disse faktorene.

a-c) Selv om smågnagerne oppholder seg mest under snøen, kan man av og til finne spor etter dem i snøen. Man ser sjelden fotavtrykket godt, så da kan man se på gangarten og skrittlengden for å få noen hint om hvilken art det er.
a) Sprangspor med spor etter halen er vanligst å se etter klatremus og vånd. De kan ligne på spissmusspor, men spissmussporene er mindre.

b) Sprangspor uten slepespor av halen, men av og til kan man se slepespor etter føttene. Dette er vanligst hos markmus, fjellmarkmus og rødms.

c) Gang- eller travspor. Vanligst etter lemen, med en skrittlengde på 10-15 cm. Om en vånd har gått eller travet er skrittlengden 15-20 cm, og man ser gjerne spor av halen.

LEMEN

Foto: Rolf Ims

GRÅSIDEMUS

Foto: Geir Rudolfsen

RØDMUS

Foto: Karl-Otto Jacobsen

KLATREMUS

Foto: Jeroen van der Kooij

FJELLMARKMUS

Foto: Geir Vie

MARKMUS

Foto: Jeroen van der Kooij

VÅND

Foto: Jeroen van der Kooij

Vånd – Čáhcesáhpán – Murtukka – Water vole – *Arvicola amphibius*

Foto: Jeroen van der Kooij

Vånd lever i nesten hele Norge på frodige gressåkre og enger, men også i tilknytning til bekker og vann. I Nord-Norge finnes de største våndbestandene på øyene – særlig på Helgelandskysten. I indre strøk av Troms og Finnmark finnes vånden som oftest spredt langs bekkesystemer, som gjerne renner gjennom myrlendt landskap.

Vånden graver masse og spiser mye røtter. Om sommeren spiser de også siv, starr og vannplanter. Vånden svømmer og dykker godt, og derfor kalles den av og til for vannrotte.

a) Der vånden er tallrik er jordene ofte fulle av tunneler, hauger og «pølser» med oppgravd jord. Mark- og fjellmarkmus kan lage lignende gravespor og de forveksles ofte med vånd, men tunneler, hull og jordhauger etter vånden er større.

b) Hi og ganger etter vånden har ofte en diameter på 4-8 cm, til sammenligning er markmusene sine mindre enn 4 cm.

c) Vånden spiser røtter og her har den gravd opp roten til en hundekjeks.

d) Voksne individer er vesentlig større enn markmusene. Våndens hale er lengre enn markmusenes og kortere enn rottas hårløse hale.

Foto: Pål Thorvaldsen, NIBIO

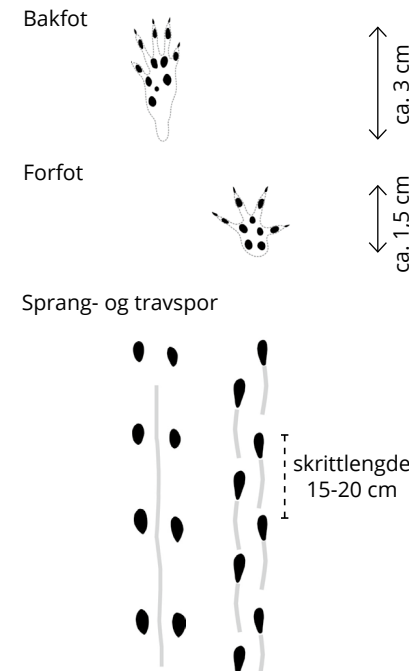
Foto: Henrik Pål, NTNU

Foto: Pål Thorvaldsen, NIBIO

Foto: Jeroen van der Kooij

Fakta om Vånden

Alder: 1-2 år.

Vekt: 100-200 g (opptil 400 g).

Størrelse: Kroppslengde 12-20 cm, hale 8-13 cm.

Utseende: Pelsfargen varierer fra mørkt brun til helt svart. Halen er hårløst og er omtrent halvparten av kroppslengden.

Formering: Den er drektig i 21-22 døgn. Får 2-3 kull i løpet av en sommer, med 5-8 unger i hvert kull. Vånden blir kjønnsmoden ca. 2 måneder gammel.

Fiender: Rovpattedyr i alle størrelser, og alle rovfugler og kråkefugl.

Markmus – Bealdosáhpán – Maahiiri – Field vole – *Microtus agrestis*

Fjellmarkmus – Dábálaš sáhpán – Tunturihiiri – Tundra vole – *Microtus oeconomus*

Markmus fins over hele landet, fra kyst til høyfjell. Fjellmarkmus har to utbredelsesområder i Norge: et sørlig opp til Trøndelag, og et nordlig fra Saltfjellet og nordover. I den indre og østre delen av Finnmark er fjellmarkmus mye vanligere enn markmus.

Begge artene lever i eng- og myrområder, og spiser urter, gress, starr, vier, blader og bær i sommersesongen. Om vinteren lever de av rotstengler, røtter og bark. I områder hvor begge artene lever, er fjellmarkmusa dominant over markmusa, og finnes gjerne i de mest frodige engene og myrene.

a) Bolet av sammenflettet gress er ca. 15 cm i diameter og brukes til yngling og hvile. De fleste smågnagerartene lager bol, så det kan være vanskelig å finne ut hvilken art det er.

b) Sølvbuketue hvor roten er spist opp. Fjellmarkmusa spiser mer røtter enn markmusa, og om vinteren gnager den ofte planterøtter nedenifra.

c) Markmus og fjellmarkmus kan ikke klatre, så ofte ringbarker de busker og trær nederst på stammen. Dette gjør ofte så stor skade at det tar livet av treet.

Markmus – Bealdosáhpán – Maahiiri – Field vole – *Microtus agrestis*

Fjellmarkmus – Dábálaš sáhpán – Tunturihiiri – Tundra vole – *Microtus oeconomus*

Foto: Ingrid Jensvoll

d) Når snøen smelter kan man se spor etter markmusa og fjellmarkmusas liv under snøen, som veier i fjorårets gress og mose.

e) Smågnagerskit er vanskelig å artsbestemme. Markmus- og fjellmarkmusskit er ca. 6-7 mm lang og 2-3 mm bred.

f) Markmus og fjellmarkmus setter sjelden spor i snøen, men når de gjør det lager de sprangspor.

g) Om våren kan man se restene etter musetuneller som har vært under snøen. De er laget av mose og fjorårets gress.

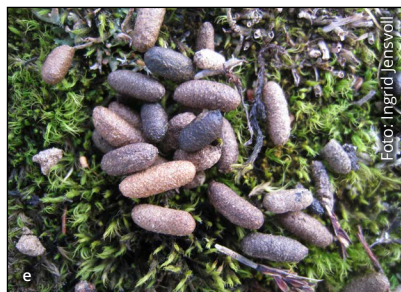

Foto: Ingrid Jensvoll

Dreper andres unger

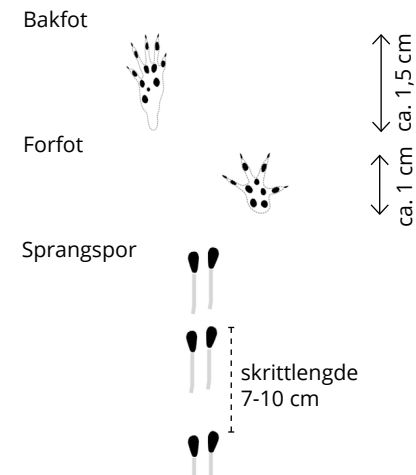
Hannene er territorielle og kan ha et helt «harems av hunner». I et territorium finner man flere hunner som er i slekt (mødre og døtre eller bare døtre sammen). De har felles bol og passer ungene sammen. En hann parrer seg med alle hunnene. Hvis hannen forsvinner, kommer det en ny hann inn. Han gjør det samme som vi ser hos løvene, dreper alle ungene slik at hunnen raskere kommer i brunst og klar til parring. På den måten får han flere unger, som han vet er hans.

Foto: Ingrid Jensvoll

Foto: Jim Tovås Kristensen, Statskog

Fakta om Markmusa (M) og Fjellmarkmusa (F)

Alder: Begge: inntil 1-2 år.

Vekt: M: 14-65 g, F: 16-100 g.

Størrelse: M: kroppslengde 9-14 cm, hale 3-7 cm, F: kroppslengde 9-16 cm, hale 3-7 cm.

Utseende: Brunaktig med grå buk. Halen er nesten en tredel av kroppen og ørene nesten skjult i pelsen. Artene er vanskelig å skille fra hverandre. Markmus har en kortere og mer kileformet hale enn fjellmarkmusa. Voksne fjellmarkmus er større og virker mer langstrakte enn de mer butte markmusene.

Formering: Begge: mest vår til høst, men kan få kull om vinteren. Bli kjønnsmoden første sommer og er drektig i 20 dager. Vanligvis 5-8 unger i kullet (maks. 11), og kan få 3-5 kull i løpet av en sommer.

Fjender: Rovpattedyr i alle størrelser fra snømus til jerv, og rovfugler som fjellvåk, joer, kråkefugler og ulike uglearter.

Foto: Rolf Ims

Lemen – Goddesáhpán – Sopuli – Lemming – *Lemmus lemmus*

Lemen er normalt knyttet til høyfjell og tundra – dvs. også i «lavlandet» i Finnmark. I store lemenår vandrer de ut av fjellheimen og man kan finne dem i skogen helt ned til kysten. Lemen veksler mellom vinter- og sommerhabitat.

Om vinteren lever lemen i tørre områder, gjerne under et tykt dekke av snø («snøleier»), hvor den spiser mose og musøre. I sommersesongen kan den være i våtere vegetasjon, gjerne i tuemark i nærheten av myr, og der spiser den mose, starr og gress.

a) Sommerbol laget av en tue av finnskjegg. Kan forveksles med bol til andre smågnagere, men lemenbol er vanligst på fjellet.

b) Om vinteren holder lemen til i snøleier, og der spiser den mose og starr. Dette er tungt fordøyelig kost og lemen må spise store mengder av disse plantene – opptil flere ganger sin egen kroppsvekt per døgn.

c) Lemenskit er mellom 0,5 - 1 cm lang. Lemen (og skoglemen) er de dyrene i norsk natur som produserer mest skit i forhold til egen kroppsvekt. Etter et stort lemenår ser man derfor hauger av lemenskit overalt.

Lemen – Goddesáhpán – Sopuli – Lemming – *Lemmus lemmus*

d) Lemen bruker alltid gang eller trav, og man kan ikke se spor etter halen. Skritt lengden er 10-15 cm.

Foto: Karl-Otto Jacobsen

e) Lemen beveger seg mye mer oppå snøen enn andre smågnagere, og man kan finne små hull hvor den har kommet opp eller gått ned. Mange av smågnagerartene lager også synlige snøhull uten å avsette fotspor på snøen.

Foto: Geir Vie

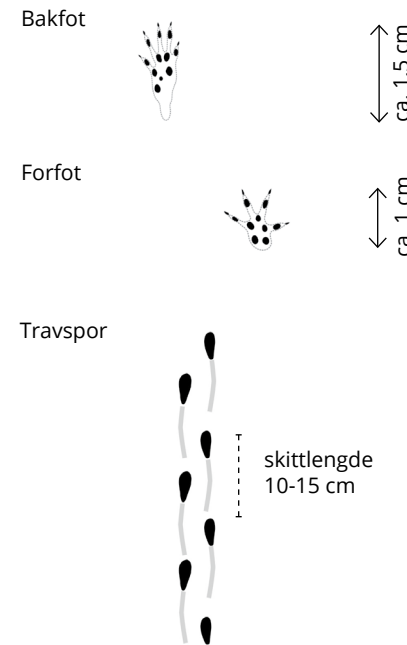
f) Om vinteren lever lemen under snøen, i luftlaget som dannes mellom bakken og snøen, godt beskyttet mot kulde og de fleste rovdyr. De beste vinterforholdene for lemen er kalde vintre uten mildværsperioder. Under optimale forhold kan lemen også få unger i løpet av vintersesongen.

Foto: Siw Killengreen

Foto: Magnus Ström

Sjeldnere lemenår

Før var det vanlig med faste lementopper hvert 3-5 år, men de siste 30 årene har dette blitt mer uregelmessig. Dette kommer av at klimaendringene har ført til mildere vintre med mer is som gjør det vanskelig for lemen å spise, leve og yngle under snøen. Kalde vintre, med fin løs snø, gjør det lett for lemen å grave seg fram til mosen for å spise. Derfor kan lemenbestanden vokse gjennom gode vintre. På grunn av at snøforholdene som oftest er bedre og mer stabile i høyden, klarer lemen seg best høyt til fjells.

Fakta om Lemenet

Alder: 1-2 år.

Vekt: 35-130 gram.

Størrelse: Kroppslengde: 7-15 cm, hale ca 1 cm.

Utseende: Rustgul på oversiden, med svarte flekker på hode og skuldre. Kort hale og skjulte ører.

Formering: Kjønnsmoden etter 2-3 uker og er drektig i 21 dager. Den får 5-7 unger (maks. 16) på ca 4 g. I løpet av en sommer får den 3-5 kull, men lemen kan også få unger om vinteren.

Fiender: Alle rovdyr og rovfugler, men spesielt fjellrev, rødrev, fjellvåk, snøugle, fjelljo, kråkefugler, røyskatt og snømus.

Gråsidemus – Luostesáhpán – Harmaajakylkihiiri – Grey-sided vole – *Craseomys rufocanus*

Gråsidemusa lever stort sett over hele landet, med unntak av lavlandet østafjells, sørlandet og vestlandet. I Sør-Norge er den vanligst på fjellet og i høyereliggende deler av bar-og fjellbjørkeskogen. I Troms og Finnmark er gråsidemusa den vanligste smånagerarten, og finnes fra fjæra til høyfjellet.

Gråsidemusa liker seg best i områder med mye lyng, tuer og blokkmark. Den spiser bark og løv av lyng og busker, f.eks. blåbær og dvergbjørk. I tillegg spiser den et rikt utvalg av urter.

a) Om vinteren gnager gråsidemusa barken av dvergbjørk. Den spiser både direkte på stammen, og kapper kvistene opp i små «fyrstikker» og gnager av barken.

b) Nedklippede blåbærris er tegn på at gråsidemusa har vært ute og spist. Gråsidemusa er en av de vanligste artene i bestandstoppene av smånagere, som kommer hvert 3-5 år – særlig i Nord-Norge. I toppårene kan de ha en betydelig beiteeffekt, særlig på blåbærlyng.

c) I lyngvegetasjon kan man se tydelige veier og musehull etter gråsidemusa, gjerne med store mengder museskit. Gråsidemusa graver ikke ganger i bakken, men har ganger i snøen som alle andre smånagere.

Klatremus – Ruškessealgi – Kiikkuhiiri – Bank vole – *Myodes glareolus*

Rødmus – Ruksessáhpán – Punahiiri – Northern red-backed vole – *Myodes rutilus*

Klatremus. Foto: Jeroen van der Kooij

Rødmus. Foto: Karl-Otto Jacobsen

Klatremus og rødmus er ganske like i levestett og utseende, og de er så nære slektninger at de kan få unger sammen (hybrider). Men artene har ulik utbredelse: klatremusa lever i Nordland og sørover, mens rødmusa lever i Troms og Finnmark. Det er bare i Skjomen i Nordland at artene lever side ved side.

Begge lever oftest i tilknytning til skog, men fins også på treløse vidder. De er flinke klatrere og finner en del av maten sin i trærne. Knopper, frø og bær er favoritten, men de kan også spise insekter.

a) Rødmus og klatremus beveger seg mer oppå snødekket enn de andre musene de forekommer sammen med. Enkelte ganger kan man se spor av halen i snøen. Skrittlengden i gangspor er ca. 10 cm.

b) Kongler spist på av smågnagere, ligner på de som er spist på av ekorn, men ekornspiste kongler er mere frynsete. Smågnagere spiser kongler mer i skjul, og man finner dem sjeldere enn ekornspiste kongler.

c) Om vinteren spiser både klatremus og rødmus en god del bark, gjerne høyere oppe i busker og trær enn de andre musene. Rødmusas klatreferdighet har gitt den kallenavnet ekornmus.

Foto: Jeroen van der Kooij

Foto: Biopix, JC Schou

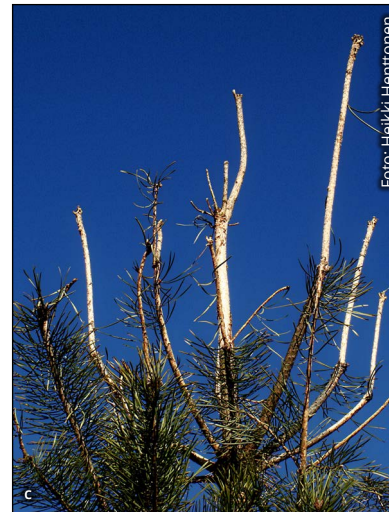
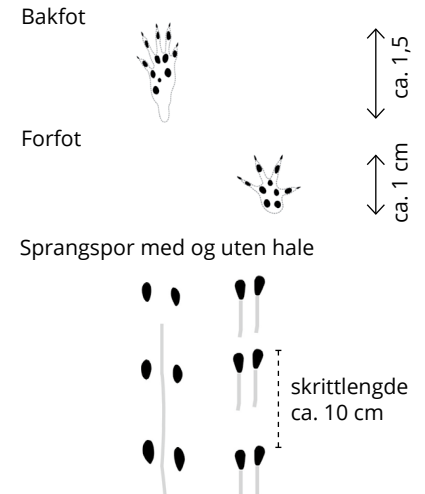

Foto: Heikki Henttonen

Fakta om Gråsidemusa (G), Klatremusa (K) og Rødmusa (R)

Alder: 1-2 år.

Vekt: G: 12-60 g, K: 12-40 g, R: 12-40 g.

Størrelse: Kroppslengde G: 10-13 cm, hale 3-4 cm. Kroppslengde K: 8-13 cm, hale 3-7 cm. Kroppslengde R: 8-12 cm, hale 2-4 cm.

Utseende: Artene ligner på hverandre. Gråsidemus skiller seg mest ut, den er større, kraftigere og er grå på siden av kroppen. Rødmus har en pels som er mer rødlig og tettere/lengre enn klatremusas pels. Klatremusas hale er både lengre og mindre tett behåret enn rødmusas.

Formering: Drektig i 20 dager. Hunnen kan bli gravid samme dag som hun har født. Vanligvis 5-6 unger i kullet (max 10), og den får 2-3 kull i løpet av en sommer. Kan bli kjønnsmoden samme sommer som den er født.

Fiender: Rovfugler, og rovdyr i alle størrelser fra snømus til jerv.

Spissmus – Ciebahat – Nokkahiiri - Shrew – *Soricidae*

Dvergspissmus. Foto: Jeroen van der Kooij

Vannspissmus. Foto: Jeroen van der Kooij

Spissmusfamilien har syv arter i Norge, og de fem førstnevnte finnes i Nord-Norge: *knottspissmus*, *dvergspissmus*, *lappspissmus*, *krattspissmus*, *vannspissmus*, *taigaspissmus*, og *husspissmus*. Til tross for navnet er ikke spissmusene i slekt med musene, men med piggsvinet.

Spissmusene har stor utbredelse og kan leve i mange forskjellige naturtyper. De lever både over og under bakken, og noen arter er flinke svømmere. Mindre spissmusarter er gjerne tilpasset et liv i vegetasjonen (de er lette og har relativt lang hale), mens større arter som regel lever mer under jorden (de har kortere hale og større gravefotter).

Spissmus er rovdyr og spiser insekter, edderkopper og meitemark, men de kan også spise frø. De har en høy forbrenning, og må spise ofte og mye: de spiser alt fra én til fem ganger sin egen kroppsvekt hver dag!

Spissmus har illeluktende moskuskjertler og derfor blir de sjelden spist av rovdyr. Ugler har mindre utviklet luktesans og de spiser ofte spissmus. I år med lite smågnagere har kattugle og perleugle spissmus som en viktig næringskilde.

Lappspissmus. Foto: Jeroen van der Kooij

Krattspissmus. Foto: Jeroen van der Kooij

Spissmus – Ciebahat – Nokkahiiri - Shrew – Soricidae

Dvergspissmus fins trolig i hele Norge. Den blir utkonkurrert fra næringsrike områder, og overlever i relativt næringsfattige myr- og lyngområder.

Vannspissmus lever trolig i hele Norge, tilknyttet vann og vassdrag, men den er fåtallig. Den er en dyktig svømmer (også om vinteren) og kan observeres når den foretar små dykk etter virvelløse dyr i vannet.

Lappspissmus. Utbredelsen i Norge er dårlig kjent. Den er funnet i Nordland, Troms og Finnmark, i nyere tid er den også funnet i Trøndelag og Innlandet.

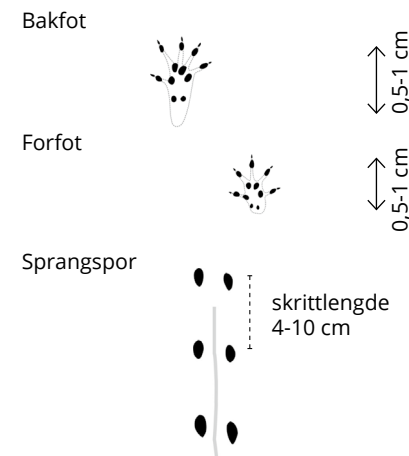
Krattspissmus er den vanligste spissmusarten i Norge. Den er utbredt over hele landet og finnes i så godt som i alle habitat, og er kanskje Norges mest tallrike pattedyr.

Knøttspissmus er det minste pattedyret i Norge og den er omtrent på størrelse med en stor humle. Utbredelsen er dårlig kartlagt, men den er funnet i Dividalen i Troms og spredt i Sør- og Midt-Norge.

a) Spissmusene er aktive hele året, men det er lettest å se spor etter dem når det er snø. Spissmus lager ganger i vegetasjonen, med de er vanskelig å skille fra smånagerganger. De lager få synlige spisespor. Skiten er 2-4 mm lang og 1-2 mm tykk, samt uregelmessig i fasongen, men de kan være vanskelig å finne i terrenget.

b) Spissmusene har fem tær på både for- og bakføttene. Føttene er små - mindre enn 1 cm lange, med unntak av den litt større vannspissmusa hvor føttene er opp til 2 cm.

c) Spissmus lever under snøen, men det hender at de kommer opp. Spissmusganger i snøen er gjerne smale og bukker seg vimsete frem. Den hopper ofte i sprang, og da kan man se parspor med 4-10 cm mellom sporene, men den kan også bevege seg i gang eller trav. Man ser ofte slepespor etter halen.

Fakta om Spissmusene

Alder: Ca 1 år.

Vekt i gram: Vann: 12-18, Kratt: 5-14, Lapp: 3-7, Dverg: 2-6, Knøtt: 1-2.

Størrelse i mm: Vann: lengde 70-90, hale 55-80. Kratt: lengde 44-76, hale 38-59. Lapp: lengde 50-70, hale 33-42. Dverg: lengde 36-55, hale 36-51, Knøtt: lengde 33-48, hale 24-27.

Utseende: Vann: svart rygg og hvit buk. Kratt: brun rygg, gråhvit buk og gulbrun stripe på siden. Lapp: har to drakter: ungdyr ligner dvergspissmus, mens voksne ligner krattspissmus i fargene. Dverg: brunrå rygg og gråhvit buk. Knøtt: brun rygg og gråhvit buk og gulbrun stripe på siden.

Formering krattspissmus: Starter om våren, går drektig i 25 dager og får 5-7 unger på 0,5 g i et bol. Ungene bor hos moren til de er ca 25 dager gamle. Hunnen parrer seg på nytt med en gang hun har født.

Fiender: Ugler, rev, mårdyr og katter.

Rødrev – Rieban – Kettu – Red fox – *Vulpes vulpes*

Rødreven er et av de vanligste rovdyrene vi har i Norge. Den finnes i hele landet fra kysten til fjellet, i tillegg til i byer og tettsteder. Tidligere var den ikke så vanlig på høyfjellet og lengst nord i landet, men utbygninger av kraftlinjer, veier og hytter har ført til mer fallvilt og søppel som rødreven kan livnære seg av.

Rødreven er det vi kaller en alteter, og spiser alt den kommer over. Hovedbyttet er smågnagere, men den spiser også bær, rypet, fugleegg, frosker, insekter, hare, rådyr, kadaver og søppel.

a) Rødreven er mest aktiv om natten og har godt utviklet syn og hørsel. Om vinteren kan den grave seg ned i snøen i et dagleie.

b) og c) Rødreven graver enten ut et hi selv eller benytter seg av hi laget av f.eks fjellrev. Revehiet har 2 til 3 innganger, og det samme hiet kan brukes i flere år.

c) Her har en rødrev tatt over hiet til en fjellrev. Inngangen til høyre er laget av fjellrev, mens inngangen til venstre er utvidet for å passe rødreven.

Rødrev – Rieban – Kettu – Red fox – *Vulpes vulpes*

Foto: Rolf Ims

d) Vanligvis er rødrevskiten tvinnet og spiss i den ene enden, og den er 1,5-2 cm i diameter. Den kan forveksles med hundeskite, men hundeskite er ikke tvinnet. I tillegg har rødrevskiten en veldig karakteristisk lukt.

e) Rødrevskiten påvirkes av hva den har spist. Om høsten er blåbær viktig mat for rødreven.

f) Rødreven er både jeger og åtseleter. Den kan høre en smågnager under snøen og fange den ved å hoppe på snøen slik at den presser musa mot bakken. Hvis rødreven finner eller fanger et stort bytte, hamster den det den ikke klarer å spise til senere.

g) Hos rødreven er forpotene større enn bakpotene. Forpotene har også en rundere form fordi de spriker mer med tærne på denne poten. Det er vanlig å se spor av klørne.

h) Travspor med skåstilt kropp, denne gangformen bruker rødreven bare på fast og hardt underlag.

i) Travspor hos rødrev, der bakfoten settes i sporet til forfoten. Dette er den gangformen rødreven oftest benytter. Revespor kan forveksles med hundespor, men der hunder ofte svinser rundt er rødrever mer målrettet og energibesparende.

Foto: Ingrid Jensvoll

Foto ©: Dawn Childs

Foto: Ingrid Jensvoll

Foto: Siw Killengreen

Foto: Rolf Ims

Bakfot

5-6 cm

Forfot

5,5-7 cm

Fakta om Rødreven

Alder: 3-5 år (opptil 14 år).

Vekt: 5-8 kg (opptil 15 kg).

Størrelse: Skulderhøyde 35-45 cm og kroppslengde 60-80 cm, halen er ca. 30-50 cm. Hunnen er større enn hannen.

Utseende: Den vanligste fargen på rødreven er rustrød kropp med lyst bryst/mage og hvit haletipp. Føttene og baksiden av ørene er svarte. Det finnes også andre fargevarianter: korsrev, svartrev og sølvrev, men de er sjeldne.

Forplantning: Rødreven parrer seg i januar-mars, går drektig i 52 dager, og får 1-13 unger i april-juni. Når ungene fødes veier de 100 g og er døve og blinde. Om høsten er de fullvokst og må klare seg selv.

Fiender: Mennesker (jakt) i tillegg til ulv, jerv og gaupe. Kongeørn tar valper.

Fjellrev – Njálla – Naali – Arctic fox – *Vulpes lagopus*

Fjellreven er en liten rev som nå er utrydningstruet i Norge og Sverige. Den lever over eller nord for skoggrensene, i spredte bestander fra Hardangervidda til Finnmark. I Nord-Norge er det bestander på Børgesfjell, Saltfjellet, Varangerhalvøya og i indre Troms. Fjellreven finnes også på Svalbard, og der er den ikke utrydningstruet.

Den er en generalist og spiser det den får tak i, men favorittmaten er lemen. I gode lemenår kan fjellreven få opptil 18 valper. Fjellreven kan klare seg uten mat i flere uker, men den er også god til å hamstre mat til magrere tider.

a) Fjellreven bruker hiet sitt hele året, og gode hi brukes i flere generasjoner. De største hiene kan ha opptil 100 innganger, og de kan ha vært i bruk i flere hundre år. Gjødsling i form av urin, skit og byttedyrrester gjør vegetasjonen frodig, og hiene fremstår ofte som grønne oaser på fjellet.

b) Den kan også benytte seg av steinhi. Her bruker fjellreven naturlige sprekker i fjellet, som er så små at større rovdyr ikke klarer å komme seg inn. Disse er vanskeligere å finne siden det er lite vegetasjon rundt hiet og de lyser ikke opp i landskapet på samme måte som de utgravde hiene.

Fjellrev – Njálle – Naali – Arctic fox – *Vulpes lagopus*

c) Vinterpelsen til fjellreven kan enten være gråsvart (blårev) eller hvit (hvitrev). Blåreven har en sommerpels som er ensfarget brun, mens hvitreven har en sommerpels som er gråbrun på ryggen og lårene og lys i buken. Hvitrev er den vanligste fargevarianten i Norge, og det fins også «hvitrever» som er sandfarget på sommeren. Fjellrev med forskjellig farger kan godt parre seg med hverandre, og får da gjerne kull med valper i begge fargevariantene.

d) Fjellreven beveger seg oftest i galopp. Skrittlengden er fra 70 cm opp til 150 cm, avhengig av hvor fort den har galoppert.

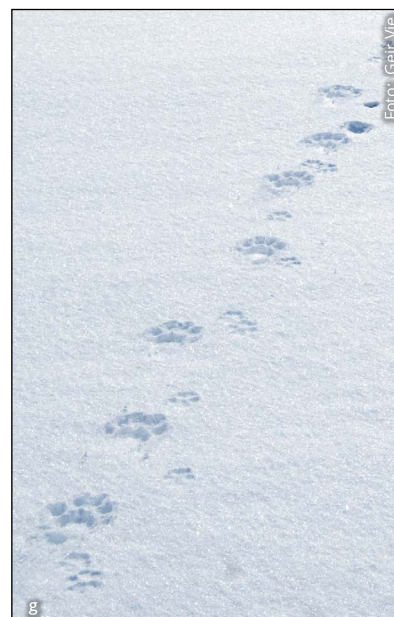
e) Undersiden av fjellrevens poter er pelskledd om vinteren, noe som kan gjøre det vanskelig å se tåputene i snøen. Pelskleddete poter er en tilpasning til kaldt klima. Fjellreven har også en veldig tykk pels, og temperaturen må ned mot -40° C før den må bruke ekstra energi for å holde varmen.

f) Skiten til fjellreven ligner både på rødrevens og på hundens. Men den inneholder mye hår etter byttedyr og den er mindre enn rødrevens: 1-1,5 cm i diameter. Rundt hiet kan man finne store mengder skit og byttedyrrester.

g) Spor av jerv og fjellrev. Både fjellreven og rødreven kan følge etter jerven i håp om å finne rester av byttedyr.

Tiltak for å redde fjellreven

Fjellreven i Norge og Sverige har tre hovedproblemer: 1) den lever i små, spredte bestander, 2) det er sjeldnere og mindre lemenår, 3) det har vært en stor vekst i rødrevbestanden. Det gjøres flere tiltak for å hjelpe fjellreven. Det avles opp fjellrevvalper i fangenskap, som settes ut på ulike steder i fjellet. Føringstasjoner settes ut i fjellet, for å sørge for en stabil mattilgang. I tillegg skytes det rødrev. Til sammen ser det ut som disse tiltakene virker, og i dag er fjellrevbestanden i vekst.

Bakfot

5-5,5 cm

Forfot

5,5-6 cm

Fakta om Fjellreven

Alder: 3-6 år (opptil 14 år).

Vekt: 2,5-5 kg (opptil 8 kg).

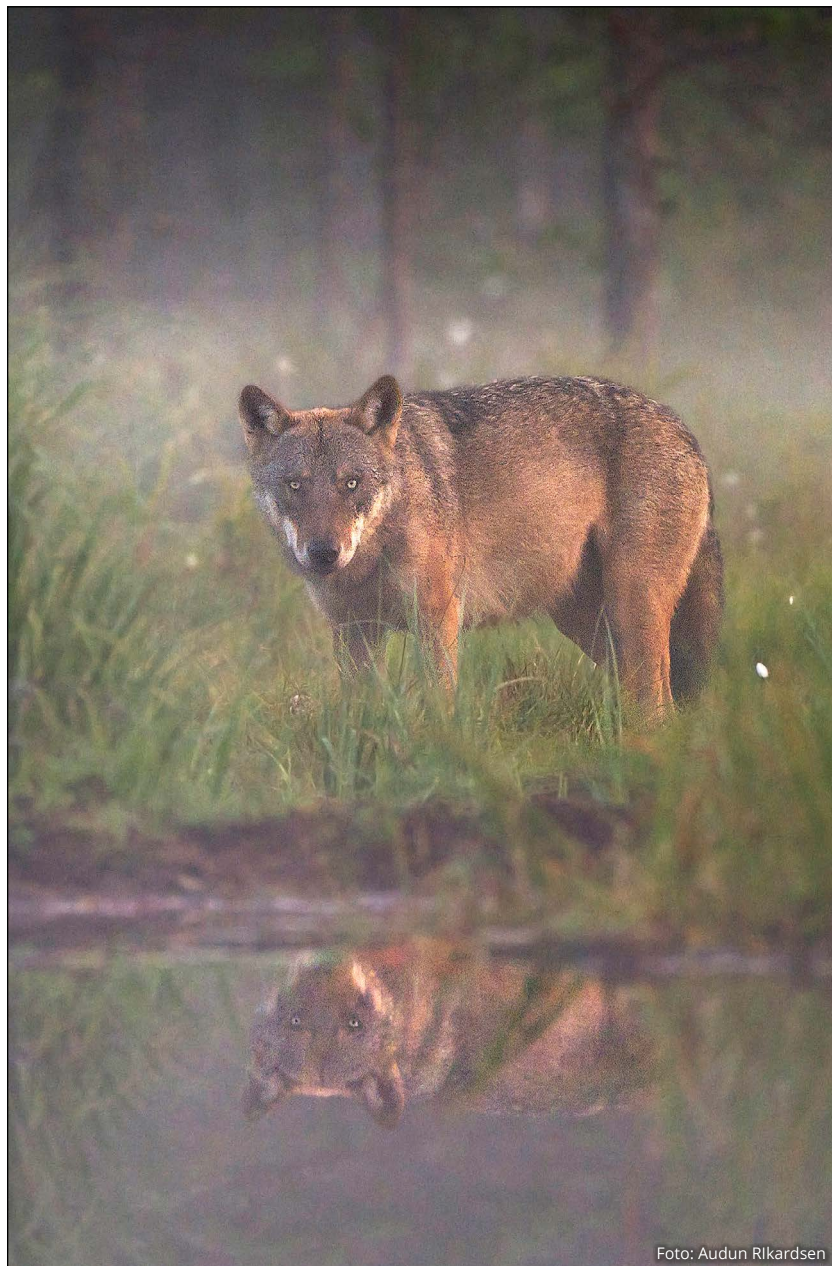
Størrelse: Skulderhøyde ca 30 cm og kroppslengde i 50-65 cm, halen er 28-33 cm. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Fjellreven er liten og kompakt, med korte ben og buskete hale. Ansiktet har en kort snute og avrundede ører. Fjellrev skifter pels/farge mellom vinter og sommer og det fins flere fargevarianter (c).

Formering: Parringstid i mars-april. Antall unger varierer med mattilgangen (1-18). Ungene fødes i hi i mai-juni og de veier ca. 55 gram ved fødselen. Begge foreldrene er med på å bringe opp ungene, som forlater hiet i september/oktober. Etter den tid må de klare seg selv.

Fjender: Rødrev er den viktigste, i tillegg til jerv og kongeørn.

Ulv – Gumpe – Hukka – Wolf – *Canis lupus*

I Norge er det etablert en Ulvesone på Østlandet, og det er et mål at ulven skal holde seg innenfor denne sonen. Det er en liten bestand som lever i den norske ulvesonen. Dette området grenser mot Sverige, og flere dyr har territorier på begge sider av grensen. I Nord-Norge er ulven utryddet, men innimellom kommer det streifdyr inn fra Finland og Russland.

I Norge er elg og rådyr de viktigste byttedyrene, men den spiser også sau, rein, smågnagere og forskjellige typer småvilt. En ulv er tilpasset et liv med uregelmessig mattilgang, men i snitt trenger den 4-6 kg kjøtt pr døgn.

a) Ulv setter avtrykk med fire tær, og har symmetriske spor slik som andre hundedyr. Det kan være vanskelig å skille spor av ulv fra hund og rev. Ulven har det største sporet, men finnes i mange størrelser, og kan derfor være vanskelig å artsbestemme ut fra sporstørrelsen.

b) Ulven er et sosialt dyr, og lever helst i flokk. I gjennomsnitt er det ca. 8 dyr i en flokk, men størrelsen på flokken avhenger av ressursene som er tilgjengelige i leveområdet. På bildet har tre ulver først gått i samme spor, og så delt seg opp i tre egne spor.

Bakfot

9-10 cm

Forfot

10-11 cm

Fakta om Ulven

Alder: 8-16 år.

Vekt: 35-55 kg.

Størrelse: Skulderhøyde 65-90 cm og kroppslengde 100-150 cm, halen er 30-50 cm. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Fargen på pelsen varierer mellom vinter og sommer. På sommeren kan pelsen ha innslag av rødt, gult og brunt, på vinteren er pelsen tykkere og overveiende grå. Ulven kan ligne på hundrasene alaska husky, stor jämthund og grønlandshund.

Formering: I en ulveflokk er det som regel kun lederparet som får unger. Resten av flokken er vanligvis unger fra tidligere år. Parringen skjer i februar-april og hunnen går drektig i ca. 62 dager. 4-7 unger, på ca 500 g, fødes i april-juni.

Fiender: Mennesker (jakt).

Gaupe – Albbas – Ilves – Lynx – *Lynx lynx*

Gaupa er det eneste villlevende kattedyret vi har i Norge. Den fins i hele landet, men på Vestlandet og helt nord i Norge er bestandene små. Gaupa trives best i områder med bratt terreng, i tillegg til skog og tett vegetasjon.

Rådyr, rein og sau er de vanligste byttedyrene. I tillegg spiser gaupa mindre dyr som hare, rev, fugl og smågnagere. Den liker ferskt kjøtt, så den hamstrer ikke mat. Gaupa er en dyktig jeger som jakter ved å smyge seg sakte inn på byttet og angripe med noen få raske sprang.

a) Potene er pelskledd og store i forhold til kroppen, og det gjør at den ikke synker så dypt ned i snøen. Sammenlignet med rev og ulv er sporet usymmetrisk. I tillegg trekker gaupa stort sett inn klørne, slik at de ikke vises i sporet.

b) Gaupa beveger seg mest i gang eller trav. I snø kan man av og til se slespor etter føttene. Gaupa er nattaktiv, og går ofte faste vandringsrunder i terrenget. Hanndyrene foretar de lengste rundene. En runde kan vare 10-20 dager, og på slike runder har gaupa faste plasser hvor den hviler om dagen.

Bakfot

7-9 cm

Forfot

6-7 cm

Fakta om Gaupa

Alder: 4-5 år (opptil 17 år).

Vekt: 10-25 kg.

Størrelse: Skulderhøyde 60-75 cm og kroppslengde 70-130 cm, halen er 15-25 cm. Hannen er som regel større enn hunnen.

Utseende: Prikkemønsteret med hvit buk, sorte øredusker og svart halespiss. Pelsen varierer mellom sommer og vinter. Om sommeren er den gulbrun mens om vinteren er fargene lysere, men det er stor variasjon mellom individer.

Formering: Parrangstid i februar/mars. Hunnen går drektig i ca 70 dager og føder 1-4 unger i mai/juni i et gammelt revehi eller naturlig hulrom. Ungene veier 350 gram når de er født, og de lever og jakter sammen med moren hele det første året.

Fiender: Mennesker (jakt).

Brunbjørn – Guovža – Karhu – Brown bear – *Ursus arctos*

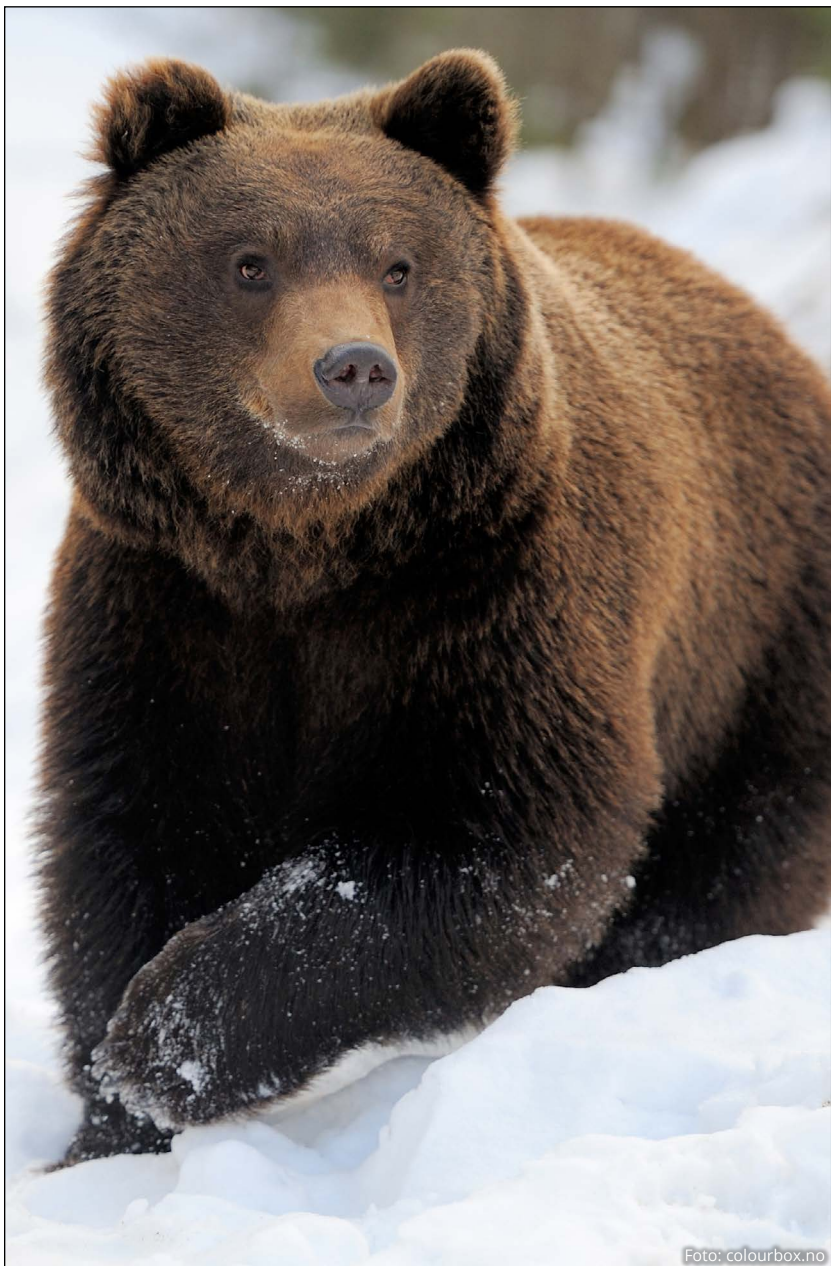

Foto: colourbox.no

Brunbjørnen er det største rovdyret på fastlandet i Norge. Den lever i grenseområdene mot Sverige, Finland og Russland og trives best i områder med barskog. Bjørn som blir observert utenfor disse områdene er ofte unge hannbjørner på vandring.

Den er en alteter. Om våren og sommeren spiser brunbjørnen proteinrik mat som maur, elg, rein og sau. Om høsten trenger den karbohydrater, for å bygge fettreserver til den skal i hi, og da spiser den mye bær: gjerne blåbær og krøkebær.

a) Bjørnen går i hi om vinteren. Her er en gammel, gjengrodd maurtue, som en bjørn har gravd ut og brukt som hi. Den kan også legge seg under røttene til nedfallstrær, eller lage seg en seng av bar og lyng og la seg snø ned. Bjørnen sover i hiet sitt i 5-7 måneder, uten å spise, drikke eller gjøre fra seg.

b) Maurtue spist av bjørn. Når dyrene kommer ut av hiet om våren trenger de mye næring, for å bygge opp muskelmassen. Da spiser de alt fra ferske plantespiser til maur, som er næringsrike og inneholder mye proteiner. Maur er i tillegg en viktig kilde til fett, og bjørnen spiser mye av det i sommerhalvåret.

Foto: John Linell/NINA

Foto: Tore Solstad, SNO

Brunbjørn – Guovža – Karhu – Brown bear – *Ursus arctos*

c- f) Bjørneskitten varierer i form, farge og konsistens – alt etter hva den har spist. På grunn av bjørnens dårlige fordøyelse er restene av de siste måltidene godt synlig i avføringen. Det er ikke uvanlig å finne hele bær, maur, hår og knokkelrester. Om sommeren er det lett å forveksle elg- og bjørneskit. Begge artene har store og utflytende ruker, men hos elgen er imidlertid skiten kraftig nedbrutt, finfordelt og ensartet.

c) Vårskit, der bjørnen har spist et litt blandet måltid: mest kjøtt – men trolig også fjorårets bær eller maur på grunn av den mørke fargen.

d) Skit etter et måltid med maur og planter.

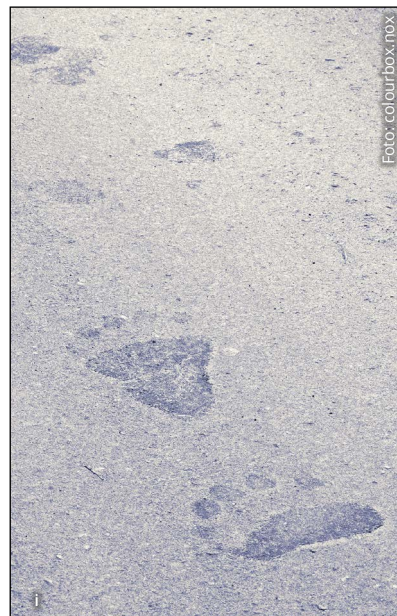
e) Skit etter et bærmåltid: mest blåbær og litt tyttebær.

f) Skit etter tyttebærmåltid.

g-h) Bakfot (g) og forfot (h). Brunbjørnen er en sålegjenger, og avtrykket til bakfoten er ganske likt foten til mennesker, bare bredere og litt mer trekantet. Avtrykket av fotrotsputen (hælen) på forfoten vises ikke alltid, men klørne setter stort sett tydelige avtrykk.

i) Bjørnen rusler stort sett i gang. På fast underlag havner sporet av bakfoten foran forfoten.

j) I dyp snø setter bjørnen ofte bakfoten i forfotens spor.

Fakta om Brunbjørnen

Alder: Opptil 35 år.

Vekt: 60-300 kg.

Størrelse: Skulderhøyde 90-125 cm og kroppslengde 100-280 cm, halen er 6-20 cm. Hannen er betydelig større enn hunnen.

Utseende: Ens-farget brun, men kan også være lysere eller mørkere.

Formering: Brunst og parring i mai/juni og binna er drektig i 6-8 måneder og føder vanligvis 2-3 unger i januar/februar i vinterhiet. Når bjørnunge blir født veier de mellom 250-600 g. De fleste ungene lever sammen med moren til de er mellom ett og to år gamle, men noen lengre.

Fiender: Mennesker (jakt).

Mårdyr

Mårdyrfamilien er den største gruppen av rovpattedyr i Norge. På verdensbasis er det også i denne familien at det finnes fles rovdyr. Åtte av artene finnes i Norge og av disse lever seks i Nord-Norge. Artene i denne familien variere mye i størrelse: jerv er den største (opp til 18 kg) og smømus den minste (opp til 100 g).

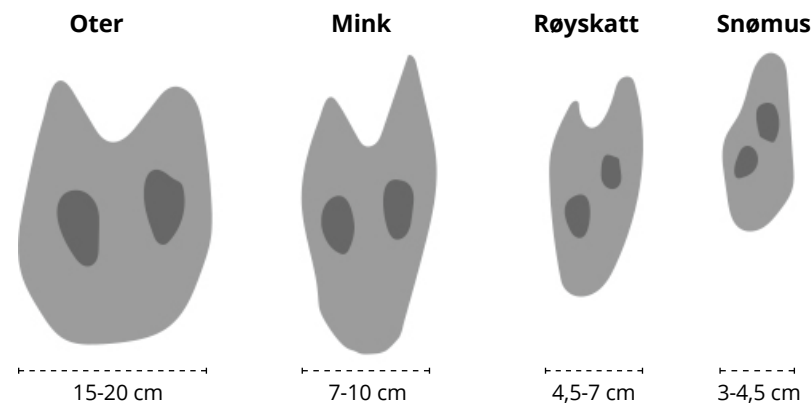
Luktensansen til mårdyrene er godt utviklet og brukes i jakt på byttedyr og i kontakt med andre individer. Rovdyrkost er mer næringsrik enn plantekost, og de produserer mindre mengder skit enn planteeterne. Skiten til mårdyr er ofte vridd med en spiss ende, men den kan være vanskelig å

artsbestemme og man må derfor se etter andre spor i tillegg.

Kroppen til mårdyr er langstrakt, beina korte og de har 5 tær. Mårdyr har bare fotrotputer (hæl) på forfoten, og disse kan man se i løs snø. Et annet kjennetegn er at hannen er større enn hunnen. Det kan derfor være utfordrende å bruke sporstørrelse til artsbestemmelse. En liten minkhunn kan være like stor som en stor røyskatthann, eller en stor snømushann kan vær like stor som en liten røyskatthunn. Man må derfor følge sporene et stykke, og se om adferden eller naturtypen kan gi flere hint om hvilken art det kan være.

Forsinket forsterutvikling

De aller fleste mårdyrene har forsinket fosterutvikling. Det betyr at utviklingen av fosteret stopper opp kort tid etter befruktningen, og fosteret går inn en slags hviletilstand. Dette gjøres for å sikre at ungene fødes på et tidspunkt som er gunstig i forhold til mattilgang. Forsinkelsen kan vare noen dager eller flere måneder, og når forholdene ligger til rette fortsetter fosterutviklingen. Snømus (og ilder) har ikke forsinket fosterutvikling. Men dette er påvist hos andre dyr som bjørn, rådyr, sel og noen flaggermusarter.

a) Mårdyrene kan overlape i størrelse, og spor i snøen kan være vanskelig å artsbestemme. I boken «Dyrespor og kunsten og spore» av Aronson & Eriksson, bruker de bredden på sporgruppen som et hjelpemiddel til artsbestemmelse. Mårdyrene beveger seg ofte

i parsprang. Da tar dyret sats med samlede bakbein, og lander på begge frambeina samtidig, bakføttene settes i/ foran forføttens avtrykk. I løs snø, der kroppen synker litt ned i snøen, kan man måle bredden på sporgruppen.

JERV

OTER

MÅR

MINK

RØYSKATT

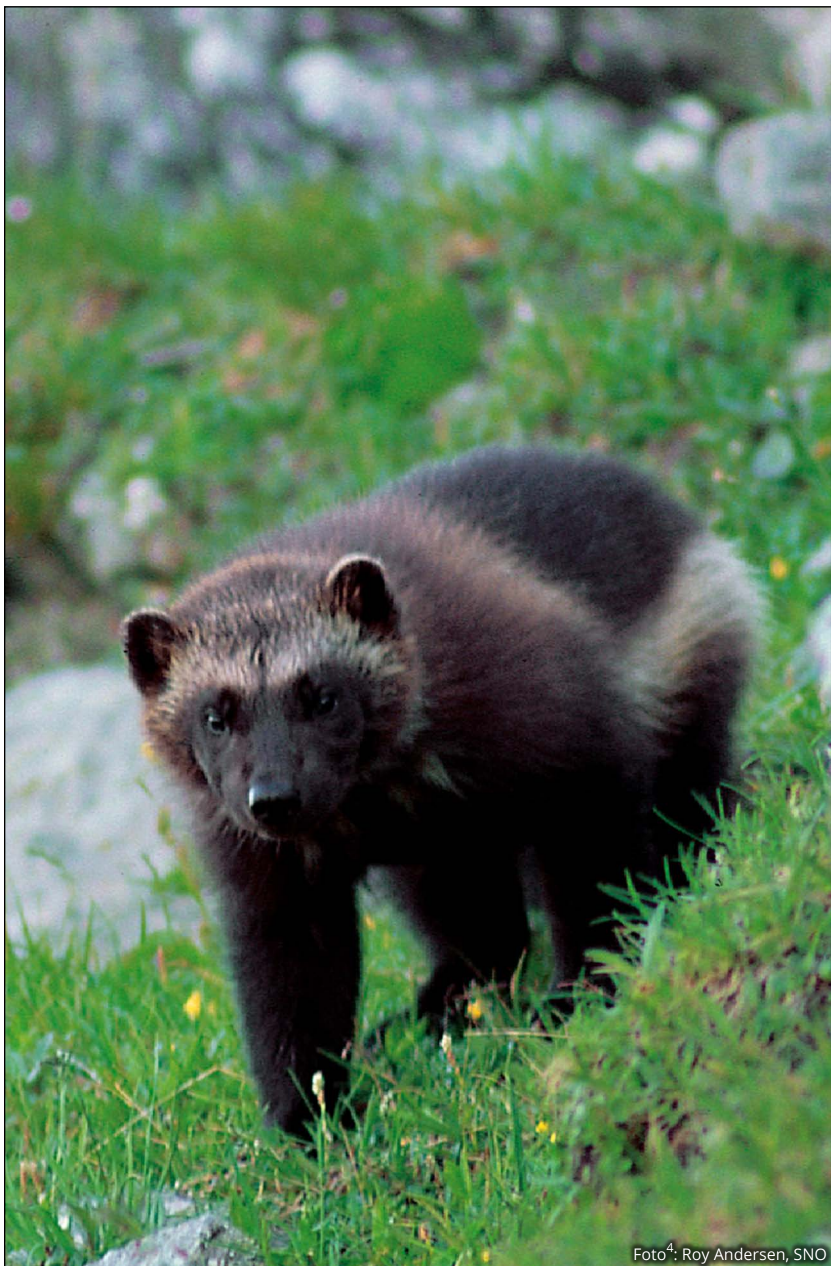

SNØMUS

Jerv – Geatki – Ahma – Wolverine – *Gulo gulo*

Jerven lever i fjellområdene som grenser mot Sverige og Finland, samt i fjellstrøk i Sør-Norge. Den trenger store leveområder og fins både på snaufjellet og i skogsområder som grenser opp mot fjellet. I Finnmark kan jerven finnes helt ned til kysten.

Den er en åtseleter og har et kraftig bitt som gjør at den kan både knuse bein og spise frossent kjøtt. Jerven jakter også selv. Rein er det viktigste byttedyret, men den spiser også smågnagere, hare, rev, fugl og sau. I perioder med mye mat hamstrer jerven til magrere tider. Det latinske navnet *Gulo* betyr «storeter».

a) Jervens fot er stor i forhold til kroppsstørrelsen. Den store foten gjør at vekten fordeles over et større område, og den synker ikke så dypt ned i snøen. Dette utnytter jerven når den skal jakte på rein, som oftere trækker i gjennom snølaget.

b) Typisk sporrekke til jerv er skråe «trespor» fra galopp, der jerven setter den ene bakfoten i det ene forfotsporet. Galoppen fører til en særegen måte å bevege seg på, og har gitt jerven kallenavnet «fjellfrosk». I løs snø bruker jerven gjerne parsprang, slik som de andre mårdyrene.

Bakfot

8-10 cm

Forfot

12-16 cm m/hæl

Fakta om Jerven

Alder: 5-14 år.

Vekt: 8-18 kg.

Størrelse: Skulderhøyde 30-45 cm og kroppslengde 70-85 cm, hale 25-35 cm. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Pelsen er mørkebrun til sort, med lys panneflekk og et lyst bånd langs siden.

Formering: Parringstid fra april-august, med forsinket fosterutvikling (se s. 32). 2-4 unger fødes i februar/mars i en snøhule som jervetispa har gravd ut. De veier ca. 80 gram ved fødselen og lever sammen med moren til oktober-november.

Fiender: Mennesker (jakt).

Oter – Čeavrris – Saukko – European otter – *Lutra lutra*

Oteren finnes over hele Norge, men er mest vanlig fra Midt-Norge og nordover. Leveområdet til oteren er knyttet til vann. Den er oftest å finne i kystområdene, men trives også godt i ferskvann og elver inne i landet.

De viktigste byttedyrene er fisk, men den spiser også fugl, smågnagere, frosk og krepsdyr.

Oteren kan dykke flere meter, og den kan være under vann i opptil 5 minutter. Innerpelsen er veldig tett, og oteren blir aldri våt helt inn til skinnet. Når oteren svømmer i havet reduserer imidlertid saltvannet pelsens varmeisolerende evne. Oteren er derfor avhengig av ferskvann for å vaske pelsen.

a) Oteren har, som de andre mårdyrene, fem tær. Den skiller seg ut ved at den har svømmehud mellom tærne, men svømmehuden vises sjelden i spor. På løse underlag kan man se avtrykk av fotrotsputen (hælen) i forfotsporene.

b) Oteren har veldig korte bein og sklir ofte på magen i dyp snø. Den er også leken, og man kan finne spor av at den tar en ekstra aketur ned fine bakker.

Bakfot

5-7 cm

Forfot

7-9 cm m/ hæl

Fakta om Oteren

Alder: 3-4 år (opptil 10 år).

Vekt: 4-15 kg.

Størrelse: Skulderhøyde 20-30 cm, kroppslengde 50-95 cm, halen er 30-55 cm. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Pelsen er hovedsakelig brun med lys grå/brun underside, kinn og hake. Svømmehud mellom tærne.

Formering: Oteren kan parre seg hele året. 2-3 unger fødes i et hi og de veier ca. 40 g ved fødselen. Ungene lever sammen med moren til de er 14 måneder gamle.

Fiender: Mennesker (påkjørslere og drukning i fiskeredskaper).

Mink – Minjka – Minkki – Mink – *Neovison vison*

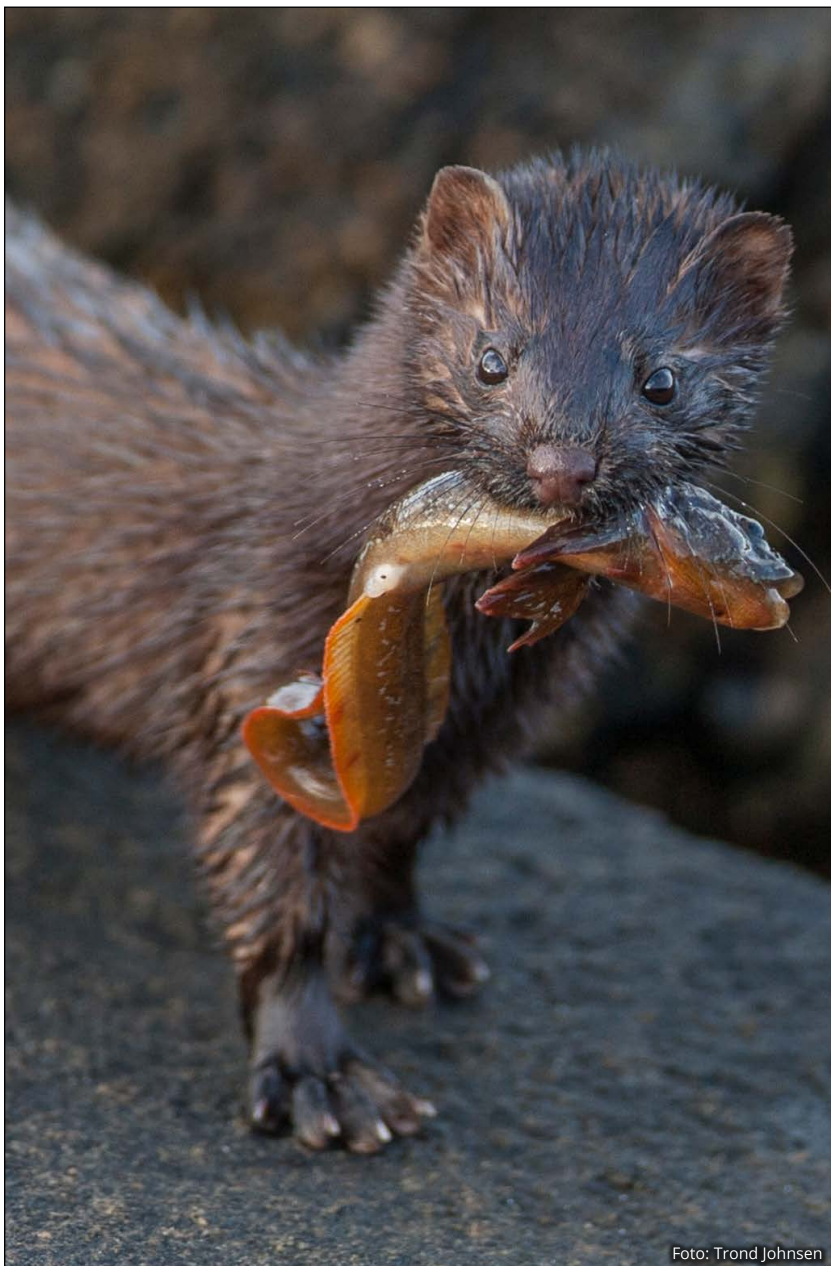

Foto: Trond Johnsen

Mink kommer fra Nord-Amerika, og hører opprinnelig ikke til i Norge. De som lever her stammer fra mink som har rømt fra minkfarmer. I dag finnes den over nesten hele landet, det er bare noen få øyer langs kysten som er minkfrie. Minken trives i nærheten av hav eller ferskvann. Den er en god svømmer, og kan dykke ned på 5 meters dyp.

Minken er en alteter. Hovedbyttet er fisk, men den spiser også krepsdyr, smånagere, fugleunger og egg. Minken utgjør en stor trussel for sjøfuglbestandene, spesielt ærfugl, måser og teist. Den er derfor uønsket i norsk natur og kan jaktes på året rundt.

a) Tærne til minken vises veldig godt, de er ikke dekt av hår slik som hos røyskatt og mår. Den har litt svømmehud mellom tærne, men ikke like mye som oteren.

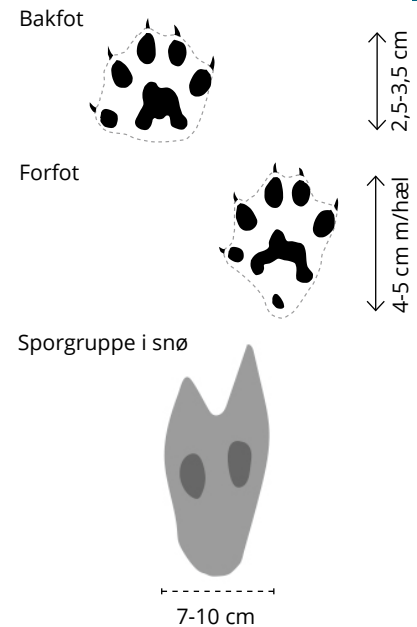
b) Minken beveger seg helst i parsprang. Her settes bakføttene ned i forføttens spor. Skrittlengden er mellom 40-90 cm. Minken beveger seg ofte i rette linjer, og man kan se spor mellom åpne vannhull om vinteren. Selv om minken oftest fins nært vann er den flink til å klatre, og kan hoppe fra tre til tre.

Foto: Lena Seuthe

Foto: Ashild Ønvik Pedersen

Fakta om Minken

Alder: 2-3 år (opptil 6 år).

Vekt: 700-1500 g.

Størrelse: Kroppslengden er 30-47 cm, halen er 14-22 cm. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Pelsen er mørk brun til svart, og den har nesten alltid en hvit hakeflekk.

Formering: Parringstid er fra februar til mai med forsinket fosterutvikling (se s. 32). 4-5 unger (opptil 11) fødes i mai ofte i et hi som ligger nært vann. De veier 8-10 gram ved fødselen og lever sammen med moren til oktober/november.

Fiender: Mennesker (jakt), rovfugler og større rovdyr. I tillegg har man funnet rester av mink i gjedde- og torskemager.

Røyskatt – Buoidda – Kärppä – Stoat – *Mustela erminea*

Røyskatt lever på hele den nordlige halvkule, og er trolig det rovpattedyret i Norge som har størst utbredelse. Den finnes over hele landet, både på fjellet, i skogen og nær bebyggelse.

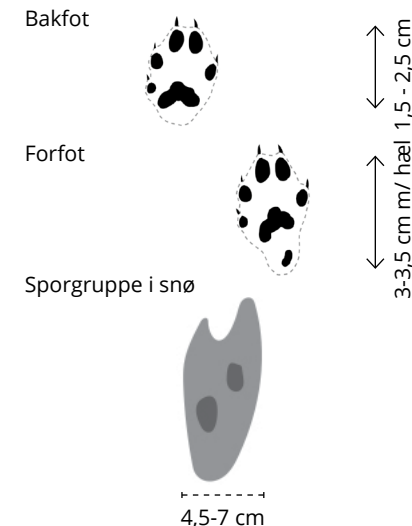
Smågnagere er de viktigste byttedyrene, og røyskatten er en spesialist på å fange dem. Den er rask og smidig, og den slanke kroppsfasongen gjør det enkelt for røyskatten å følge etter smågnagerne i smale ganger og tunneller. I tillegg til smågnagere spiser røyskatten også egg, fugleunger og hareunger, og den hamstrer gjerne byttedyrene i et matlager.

a) Røyskatten beveger seg stort sett i parsprang, med ca. 40 cm skrittlengde. Men den er spenstig, og kan ha sprang på opp til 150 cm.

b) Røyskatten tilbringer store deler av vinteren under snøen, på jakt etter smågnagere. Den kan også jakte over snøen, og da bruker den hørselen til å lokalisere byttedyr under snøen.

c) Røyskattskiten er vridd, inneholder ofte musepels, og er ca. 5 mm i diameter.

d) Røyskatt skifter pels to ganger i året. I områder uten snø endres ikke fargen på pelsen, og røyskatten er brun året rundt.

Fakta om Røyskatten

Alder: 1-3 år.

Vekt: 130-250 g.

Størrelse: Skulderhøyde 5-6 cm og kroppslengde 20-26 cm, halen 5-10 cm. Hannen er mye større enn hunnen.

Utseende: Om sommeren har den rødbrun overside og en gullhvit underside, mens om vinteren er den helt hvit. Halespissen er svart hele året.

Formering: Røyskatten har forsinket fosterutvikling (se s. 32) og parringstid starter i mai rett etter at hunnen har født årets kull. Hunnene i ungekullet kan bli parret fra de er 3 uker gamle. Den får 5-8 unger, men opptil 17 i gode smågnagerår. Røyskatta kan lage bol i alle slags hulrom men gjerne under steiner eller trerøtter. Ungene blir sammen med moren til de er 3 måneder gamle.

Fiender: Rovfugler og større rovdyr.

Snømus – Nirpi – Lumihiiiri – Least weasel – *Mustela nivalis*

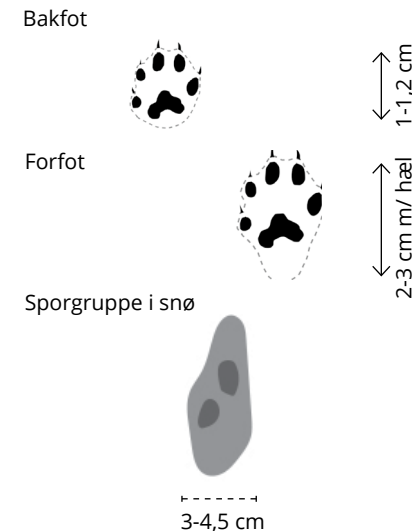
Snømus er verdens minste Srovpattedyr. Den fins på hele den nordlige halvkule, og er utbredt over hele landet. Snømus lever både på fjellet, i skogen og i kulturlandskapet.

De viktigste byttedyrene er forskjellige smågnagere. Snømusa har et stort behov for mat, og kan spise en til to smågnagere om dagen. Den vil raskt dø av sult om den ikke får mat hver dag, og hamstrer derfor mat når det er overflod av byttedyr.

a) Snømus med en skogmus i munnen. Det er en klar sammenheng mellom antall smågnagere og antall snømus. Når smågnagerne øker i tetthet, øker også bestanden av snømus.

b) Snømusa beveger seg stort sett i parsprang. Skrittlengden er ca. 20-30 cm, men enkelte sprang kan være på 40-50 cm. Om vinteren jakter den mest i smågnagertuneller under snøen, og beveger seg mindre oppå snøen enn røyskatten. Her er spor etter en snømus med en skogmus i munnen, til venstre i bildet sees sporene av halen til skogmusa.

c) Akkurat som hos røyskatten blir ikke vinterpelsen til snømusa hvit i områder uten snø. Den kan forveksles med røyskatt, men den er mindre, har kortere hale og mangler den svarte haletuppen.

Fakta om Snømusa

Alder: 1-3 år.

Vekt: 20-100 g.

Størrelse: Kroppslengde 17-23 cm, halen er 3-4 cm. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Om sommeren er pelsen brun på oversiden og hvit på undersiden, mens om vinteren er den helt hvit.

Formering: Parringstiden er tidlig på våren. Føder 3-7 unger (opptil 14 i smågnagerår) i april/mai, i naturlige hulrom som er kledd med pels fra byttedyr. De veier ca. 1 gram ved fødselen og lever sammen med moren til de er ca. 8 uker gamle. I gode smågnagerår kan hunnen få to ungekull. Snømusa er det eneste rovpattedyret som kan få to kull i løpet av ett år og de kan også formere seg samme sommer som de er født.

Fiender: Rovfugler og større rovdyr.

Mår – Neahti – Näätä – Pine marten – *Martes martes*

Foto⁷: Jan Ove Gjershaug, NINA

Måren lever over hele landet der det er skog, men er sjeldnere observert langs kysten fra Nordland og nordover. Den er en veldig flink klatrer, og tilbringer stort sett like mye tid oppe i trærne som nede på bakken.

Maten varierer med område og årstid, og den kan hamstre til dårligere tider. Dersom tilgangen er god, kan måren spise smågnagere og ekorn gjennom hele året. I tillegg spiser den gjerne egg og fugleunger om våren. Om sommeren kan måren spise insekter, og plyndre humle- og vepsebol. Om høsten spiser den bær og sopp.

a) På fast underlag beveger måren seg i sprang med fire spor. Mårdyr har fem tær, men ofte avtegnes ikke innertåen til måren, og da ser det ut som om den bare har fire tær.

b) I snø beveger måren seg helst i parsprang, der bakføttene havner i forføttens spor. Skrittlengden er mellom 50 og 80 cm.

c) Måren lever stort sett alene, bortsett fra i parringstiden som varer fra juni til august. Parringen skjer helst om natten og kan vare opptil en time. Etter det forlater hunnen hannens hjemmeområde, og så har de ikke kontakt igjen før i januar-februar.

Foto: Fredrik Thommasen

Foto: Karl-Otto Jacobsen

Foto⁷: Jan Ove Gjershaug, NINA

Bakfot

3,5-5 cm

Forfot

5-7 cm m/hæl

Fakta om Måren

Alder: 8-10 år.

Vekt: 1-2 kg.

Størrelse: Skulderhøyde 15 cm, kroppslengde 40-55 cm, halen er ca. 24 cm lang. Hannen er større enn hunnen.

Utseende: Pelsen er brun til mørk brun med en buskete hale, og strupen har en gulvit farge som strekker seg ned mellom forbeina.

Formering: Parringstid er fra juni til august med forsinket fosterutvikling (se s. 32). 2-3 unger (opptil 7) fødes mellom mars og juni, ofte i et hulrom i gamle trær eller gamle ekornbol. De veier ca. 30 gram ved fødselen og lever sammen med moren til september/oktober.

Fiender: Mennesker (jakt), rødrev, kongeørn og hubro.

Kilder

Kilder brukt på de fleste artene:

Aronson, Å. og Eriksson, P. (1992). *Dyrespor og kunsten å spore* (4. opplag). Oslo: Cappelen

Semb-Johansen, A. (1990). *Norges dyr. Pattedyrene 1,2,3*. Oslo: Cappelen

Kilder brukt på enkeltarter:

Angerbjörn, A., Flux, J. (1995). *Lepus timidus*. Mammalian species 495, 1-11

Lockie, J. D. (1966). Territory in small carnivores. *Symp. Zool. Soc. Lond.* 18: 143-165.

Bang, P. (2000). *Sportegn fra pattedyr og fugler*. Oslo: Aschehaug.

Barth, E.K. og Mehlum, F. (2019). Lirype. Hentet fra <https://snl.no/lirype>

Bevanger, K. (2015). Brunbjørn. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/180928/Brunbjoern>

Bevanger, K. (2015). Gaupe. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/180905/Gaupe>

Bevanger, K. (2015). Jerv. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/182501/Jerv>

Bevanger, K. (2015). Mink. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/185032/Mink>

Bevanger, K. (2015). Mår. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/185040/Maar>

Bevanger, K. (2015). Oter. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/182517/Oter>

Bevanger, K. (2015). Rein. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/179491/Rein>

Pages/179491/Rein

Bevanger, K. (2015). Røyskatt. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/185048/Roeysskatt>

Bevanger, K. (2015). Rådyr. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/179482/Raadyr>

Bevanger, K. (2015). Snømus. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/185056/Snoemus>

Bevanger, K. (2015). Ulv. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/180935/Ulv>

Bevanger, K. og Solberg, E.J. (2015). Elg. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/179464/Elg>

BirdID (u.å). Fjellrype. Hentet fra <https://www.birdid.no/bird/eBook.php?specieID=1177>

BirdID (u.å). Lirype. Hentet fra <https://www.birdid.no/bird/eBook.php?specieID=1466>

De 5 stora (u.å). Björnens biologi. Hentet fra <https://www.de5stora.com/om-rovdjuren/artfakta/brunbjorn/bjornens-biologi/>

Direktoratet for Naturforvaltning (u.å). Bjørneekskrementer. Hentet fra <https://rovdatabanken.no/Portals/Rovdata/Dokumenter/Bj%C3%B8rneekskrementerinnsamling.pdf?ver=2011-08-11-124640-427>

Eide, N. (2015). Rødrev. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/180936/Roedrev>

Eide, N. (2015). Fjellrev. Hentet fra <https://www.artsdatabanken.no/Pages/180944/Fjellrev>

Frafjord, K. (2019). Spissmus. Hentet fra <https://snl.no/spissmus>

Frafjord, K. (2019). Vånd. Hentet fra <https://snl.no/vaand>

Frandsen, V. (2009). *Dyrespor* (1.utg). Oslo: Cappelen Damm.

Hjortviltportalen (u.å.). Fakta om rådyr. Hentet fra <https://www.hjortevilt.no/fakta-om-artene/fakta-om-radyr-capreolus-capreolus/>

Hjortviltportalen (u.å.). Fakta om elg. Hentet fra <https://www.hjortevilt.no/fakta-om-artene/elg/>

Hjortviltportalen (u.å.). Fakta om villrein. Hentet fra <https://www.hjortevilt.no/fakta-om-artene/villrein-rangifer-tarandus/>

Landa, A. (1999). Spor og tegn. Et hefte til hjelp i bestemmelse av store rovdyr. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.

Næss, C., Eide, N. E., Landa, A. og Ericsson, M. (u.å). Fjellreven – en truet art i de skandinaviske fjellene. Felles Fjellrev

Olsen, L-H. (2012). Sportegn fra dyr. Oslo: Aschehoug & Co.

Pedersen, H.C. (2019). Fjellrype. Hentet fra <https://snl.no/fjellrype>

Rovdata (2020). Brunbjørn. Hentet fra <https://rovdatabanken.no/Brunbjorn.aspx>

Rovdata (2020). Gaupe. Hentet fra <https://rovdatabanken.no/Gaupe.aspx>

Rovdata (2020). Jerv. Hentet fra <https://rovdatabanken.no/Jerv.aspx>

Rovdata (2020). Ulv. Hentet fra <https://rovdatabanken.no/Ulv.aspx>

Bilder

Forsidefoto: Bernt Østhus

Baksidfoto: Magnus Ström

Bildene er gjengitt med tillatelse fra fotografene eller har Creative Commons (CC) lisens. Foto med CC lisens er merket med fotnoter og hentet fra følgende nettsteder:

Foto¹: Bilder fra Statskog SF med lisens CC BY NC 2.0. Hentet fra <https://www.flickr.com/photos/statskog/>

Foto²⁻⁷: Bilder fra Artsdatabanken med lisens CC BY 4.0.

Foto²: <https://www.artsdatabanken.no/Pages/179464/Elg>

Foto³: <https://www.artsdatabanken.no/Pages/180928/Brunbjoern>

Foto⁴: <https://www.artsdatabanken.no/Pages/182501/Jerv>

Foto⁵: <https://www.artsdatabanken.no/Pages/185048/Roeysskatt>

Foto⁶: <https://www.artsdatabanken.no/Pages/185056/Snoemus>

Foto⁷: <https://www.artsdatabanken.no/Pages/185040/Maar>

Foto⁸: Bilde hentet fra <http://rolfsbild.se>

Foto⁹: Bilde hentet fra <http://www.biopix.org/stor-skogmus-apodemus-flavicollis-photo-54785.aspx>

Foto¹⁰: Bilde via Flickr med lisens CC BY 2.0. Hentet fra <https://www.flickr.com/photos/123966071@N03/>

Bidragstere

Redaktør: Ingrid Jensvoll

Tekst: Ingrid Jensvoll, Siw Killengreen og Rolf Ims

Grafisk design: Tove Midtun og Ingrid Jensvoll

Illustrasjoner: Tove Midtun og Bjørn Hatteng

Bilredigering: Elisabeth Jensine Nilsen og Kåre Johannes Inderberg

Finansiering: Framsenteret, COAT og UiT Norges arktiske universitet

Øversettelser: *Samiske artsnavn:* Sámi Giellagáldu og Marita Anti Strømeng. *Kvenske artsnavn:* Kvensk språkinstitutt

Takk til: Jeroen van der Kooij, Geir Vie, Trond Johnsen, Karl-Otto Jacobsen, John-André Henden, Eva Fuglei, Åshild Ønvik Pedersen, Torkild Tveraa, Audun Stien, Åshild Bye, Thomas Johansen, Kåre Inderberg, Eeva Soinen, Leif Einar Støveren, Jane Jepsen, Marita Anti Strømeng, Dorothee Ehrich, Magnus Killengreen, Andy Sortland, Geir Rudolfsen, Audun Rikardsen, Jan Huseklepp Wilberg, Vegar Pedersen, Jan Höper, Lena Seuthe, Magnus Ström, Tore Solstad, Pål Thorvaldsen, og Tormod Jensvoll

Forkortelser: NINA: Norsk institutt for naturforskning. SNO: Statens naturoppsyn. NIBIO: Norsk institutt for bioøkonomi. NTNU: Norges tekniske og naturvitenskaplige universitet. COAT: Klimaøkologisk observasjonssystem for arktisk tundra

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21

Foto: Magnus Ström

SPOR 2022
ISBN: 978-82-8266-198-0
Trykkeri: Fagtrykk idè as
Digital utgave: www.coat.no/spor

